МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Історичний факультет
Кафедра соціальних і правових дисциплін

# АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Матеріали
VIII Всеукраїнської наукової конференції
(м. Умань, 29 вересня 2022 р.)

Умань
2022

УДК 303.4(06)
А43

**Головний редактор**

*Бержанір А. Л.,* кандидат соціологічних наук, доцент, виконувач обов'язків завідувача кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

**Редакційна колегія:**

*Фицик І. Д.,* кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

*Фуркало В. С.,* кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 5 від 14 жовтня 2022 р.)*

**Актуальні** дослідження суспільних наук : матеріали VIII
А43 Всеукр. наук. конф. (м. Умань, 29 верес. 2022 р.) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, історичний факультет [та ін.] ; [голов. ред. Бержанір А. Л. ; редкол.: Фицик І. Д., Фуркало В. С. – Умань : Візаві, 2022. – 70 с.

Збірник містить наукові тези VIII Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні дослідження суспільних наук», яка відбулася 29 вересня 2022 р. на базі історичного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Матеріали відображають результати досліджень учених, науково-педагогічних працівників, аспірантів з актуальних проблем суспільних наук та проблемним питанням їх вивчення у закладах вищої освіти України.

.

**УДК 303.4(06)**

© Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2022

**З М І С Т**

**Балановський Я. М.**
СУСПІЛЬСТВО У СТАНІ ВІЙНИ. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ..... 5

**Бержанір А. Л.**
СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ…..... 10

**Дяковський О. С.**
ПОЗАСУДОВИЙ ТА СУДОВИЙ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ……..... 16

**Запорожець** М**. О.**
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН…… 18

**Коваль Д. С.**
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА……..... 23

**Кожушко Т. В.**
ПОНЯТТЯ «СВІТОГЛЯД» У КУЛЬТУРОСОФСЬКОМУ ТЛУМАЧЕННІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ……. 29

**Максимчук О. В.**
ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..……..... 33

**Пархета В. І.**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА СУЧАСНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ…… 39

**Подобедова О. В.**
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ…….. 46

**Родік Т. П.**
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ – МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ…….. 49

**Фицик І. Д.**, **Фицик Л. А.**
ДОКТРИНА ГЕДРОЙЦЯ-МЕРОШЕВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2022 РР. ……. 56

**Фуркало В. С.**, **Фуркало В. І.**
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ХАСИДИЗМУ……... 63

**Балановський Я. М.**,
*кандидат політичних наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

# СУСПІЛЬСТВО У СТАНІ ВІЙНИ. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Україна змушена боротися з агресією московських загарбників, змушена звільняти окуповані ними територіями нашої держави. Це означає, що українське суспільство знаходиться в особливому якісному стані. Цей стан якісно відрізняється від стану миру. Цілісну сукупність соціокультурних властивостей цього стану відображає термін «війна».[1] У суспільстві, що знаходиться у стані війни відбуваються такі явища і процеси, діють такі тенденції, які або взагалі відсутні у суспільстві, що знаходиться у стані миру, або ступінь інтенсивності яких є мінімально низьким. Іншими словами, суспільство, яке знаходиться у стані війни набуває певної множини таких властивостей, які розкривають конкретні особливості війни. З цієї причини емпіричному соціологічному дослідженню суспільства у стані війни має передувати вирізнення тих соціальних явищ, тенденцій, процесів, які можна кваліфікувати формами виявлення конкретних соціокультурних вимірів цього стану.

Дослідження соціокультурних характеристик суспільства, яке знаходиться у стані війни має надзвичайно високу практичну цінність. Такі дослідження, наприклад, можуть принести інформацію про його оборонний потенціал у боротьбі із ворогом, правильно розподілити ресурси, необхідні для перемоги тощо. Дослідження цього стану суспільства не менш цінне і у теоретичному аспекті, Узагальнені, систематизовані, концептуалізовані результати емпіричних досліджень цього стану збагатять методологічний потенціал соціології, розвинуть її категоріальний арсенал тощо.

[1] Стан війни у цьому дослідженні розглядається не як особливий правовий стан, запроваджений відповідними юридичними нормами, а як соціальне явище. Іншими словами, у розвідці йдеться про певну множину соціальних явищ, форм виявлення особливого якісного стану суспільства.

Необхідність методологічної процедури обґрунтування найзагальніших, отже, найістотніших, найсуттєвіших форм виявлення цього стану пояснюється тим, що термін «стан війни» є теоретичною конструкцією, абстракцією високого рівня. А це означає, що можливість дослідження цього стану емпіричним соціологічним дослідженням з'являється тільки тоді, коли зміст поняття «стан війни» пояснюється через зміст понять індикаторів, тобто таких, зміст яких «схоплює» безпосередні, емпірично фіксовані характеристики названого вище стану. Або, іншими словами, необхідно пояснити, через які саме соціальні явища, отже і поняття, зміст яких відображає соціокультурні виміри цих явищ, дослідникові відкриваються властивості цього особливого стану суспільства.

Методологічна процедура інтерпретації змісту поняття високого рівня абстрактності через поняття, зміст яких характеризує нижчий рівень абстрактності, врешті через зміст понять індикаторів у соціології називається процедурою логічного аналізу понять. Відсутність цієї процедури у першому розділі програми емпіричного соціологічного дослідження робить його безрезультатним, марнуванням коштів, часу, праці усіх тих, хто був залученим до його організації та проведення.

Соціальні явища, через які розкриваються властивості суспільства у стані війни умовно можна розрізнити на дві групи. До першої будуть віднесені ті, що власне спричинили стан війни. У цьому ракурсі стан війни розглядається як результат, як наслідок дії певної сукупності факторів.[2] Другу групу складуть явища, процеси, тенденції, які були спричинені станом війни. У цій методологічній стратегії уже сам стан війни розглядається чинником певної множини соціальних явищ.

Війна є специфічною формою взаємодії як мінімум двох соціальних суб'єктів. Умовно їх можна позначити термінами «нападник» і «оборонець». Для того, щоб нападник зважився на

[2] У цій розвідці поняття «результат» і «наслідок» розрізняються як специфічні якісні визначеності. Результат – це сукупність властивостей передбачуваних, прогнозованих метою дії. Наслідок – це властивості, які з'явилися після дії, але не були метою дії.

агресію необхідно, щоб він був переконаний у своїй спроможності завдати поразки оборонцеві. Тобто, якщо оборонець, з точки зору нападника програє йому у певному потенціалі, то це провокуватиме його на вчинення агресії.

З цієї причини до першої групи явищ будуть віднесені ті, які вказують на слабкість оборонця та засвідчують перевагу нападника. Найважливішими із таких вимірів є: чисельність збройних сил, чисельність мобілізаційного резерву, кількість зброї, особливо важкої, а також потенціал військово-промислового комплексу. Дані із відкритих джерел доводять, що за усіма цими показниками війська московських нападників переважали українських оборонців.

Тут важливо буде наголосити таке – війну спричиняє не тільки слабкість оборонця. Для того, щоб нападник відважився на агресію необхідною є ще й низка інших передумов. Однак, історія не знає випадків коли б нападник який поступався оборонцеві у перерахованих вище вимірах все ж розпочинав війну.

До явищ другої групи, отже тих, які були спричинені станом війни є формою виявлення особливих характеристик цього стану будуть віднесені: «сили національного спротиву», «рух спротиву на окупованих територіях «Жовта стрічка»», «волонтерський рух», «окупація», «guinta columna», «колабораціонізм».

Розглянемо тепер детальніше кожне із них. Формування сил національного спротиву своїм підґрунтям має, по-перше, зусилля держави, спрямовані на формування військових підрозділів (батальйонів територіальної оборони, добровольчих формувань територіальних громад), підготовки їх до бойових дій. Та, по-друге, атрибутивну властивість української нації, а саме її надзвичайну здатність до самоорганізації. З моменту широкомасштабного вторгнення московитських агресорів на територію нашої держави і ті, хто на цей час перебував в Україні, і ті, хто знаходився за її кордонами масово звертались до відповідних державних установ із проханням долучитися до участі в обороні своєї Батьківщини.

Формування сил національного спротиву відбувалося відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» №1702-IX

16.07.2021 р. За цим законом сили національного спротиву розрізнялися на: Сили територіальної оборони Збройних сил України; Добровольчі формування територіальних громад; Рух опору. Бійці сил територіальної оборони Збройних сил України підписували державний контракт, набували відповідного військового вишколу, отримували заробітну плату, ставали професійними військовими. Відповідно до положень названого вище закону, батальйони територіальної оборони мали брати участь спрямованих на захист як тієї території, на якій вони були сформовані, так і на інших територіях нашої держави.

Учасники добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ) також підписували державний контракт, однак зміст його значно відрізнявся від контракту бійця батальйону територіальної оборони. За контрактом члена ДФТГ учасник цього формування отримував, у разі настання умов, перерахованих у контракті, стрілецьку зброю для захисту своєї територіальної громади. Після закінчення війни зброю у десятиденний термін потрібно було повернути державі. Таким чином, члени ДФТГ не ставали професійними військовими. Кошти на матеріальне забезпечення сім'ї, на свої власні потреби вони заробляли не службою у ЗСУ, а працею у цивільному секторі. Всю необхідну підготовку до участі у бойових діях члени ДФТГ здійснювали у вільний від роботи час, екіпірування потрібне для участі у бойових діях закупляли власним коштом.

Інформація щодо організації руху опору на окупованих територіях має закритий характер. У відкритому доступі можна знайти тільки назву цього руху – «Жовта стрічка» та окремі повідомлення про їх успіхи. Члени «жовтої стрічки» на окупованих територіях розповсюджують листівки, у яких розповідається про дійсний стан справ на фронтах цієї війни, знищують і московських окупантів, і їх колаборантів. Врешті вони надають інформацію розвідувального характеру.

Особливе місце серед форм виявлення соціокультурних вимірів суспільства у стані війни займає волонтерський рух [1, с. 124]. Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що волонтерський

рух є найяскравішою ілюстрацією здатності української нації до самоорганізації. Важливо зазначити, що діяльність волонтерських центрів не припинялася із 2014 року, початку локального вторгнення військ московських агресорів в Україну. Тому з початком тотального вторгнення на територію нашої держави 24 лютого 2022 р. уже через одну-дві години волонтерські організації запрацювали максимально інтенсивно. Діяльність волонтерських організацій характеризує також чітка організація, неосяжний вольовий потенціал. Якщо у часі початкового етапу вторгнення військ московітів діяльність органів державної влади, принаймні на місцевому рівні, мала дещо розгублений, хаотичний характер, то робота волонтерських організацій, навпаки, була спокійною, виваженою, впорядкованою.

Одним із визначальних явищ, формою виявлення особливостей стану війни постає явище окупації. Окупація тут розглядається соціальним явищем, а не як «чисте» захоплення певної території, що належить суспільству оборонцеві. У цьому ракурсі окупація може досліджуватися конфліктом систем соціальних норм і ціннісних орієнтацій. Однією із них є нормативно-ціннісна система окупованих іншою країною територій. Тобто, вторгнення на суверенну територію суспільства, окупація цієї території у певному ракурсі стає конфліктом системи соціальних норм і ціннісних орієнтацій окупованих із такого ж роду нормативно-ціннісною системою окупантів.

Стан війни виявляється через соціальне явище, цілісна сукупність характеристик якого позначається терміном «guinta columna» (п’ята колона). [2] П’ятою колоною називають тих, хто перебуваючи у середовищі оборонців, сприяють нападникам, допомагають їм зламати опір оборонців, підкорити їх нападникам. Іншими словами, guinta columna чинить дії спрямовані на поразку того суспільства, ланкою внутрішньої будови якого вона є. Образно кажучи, п’ята колона є чужою для своїх і своєю для чужих.

Ще одним соціальним явищем, формою виявлення конкретних характеристик стану війни є колабораціонізм. Колабораціонізм – (від франц. collaboration – співпраця, співробітництво) – усвідомлене,

добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [3]. Як соціальне явище, його слід відрізняти від праці, спрямованої на матеріальне забезпечення існування як самого індивіда, так і його сім'ї.

Перераховані вище соціальні явища звичайно не вичерпують усю повноту кількості форм, зміст яких розкриває конкретні особливості певної війни. За межами цього переліку залишається значна кількість інших явищ, що відображають інші кількісні і якісні аспекти тієї чи тієї війни. Водночас, логічно виправдано буде стверджувати, що перерахованих вище явищ цілком достатньо для відображення конкретних властивостей певного суспільства у стані війни.

**Список використаних джерел:**

1. Новий словник іншомовних слів: близько 40 тис. слів і словосполучень / уклад. Л. Шевченко. Київ : Арій, 2008. 672 с.

2. П'ята колона. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення: 18.09.2022).

3. Колабораціонізм / Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (дата звернення: 19.09.2022).

**Бержанір А. Л.**,
*кандидат соціологічних наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

## СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціальна сутність підприємництва розкривається подвійно: з боку його суб'єкта та з боку суспільства. Змістом соціальної сутності підприємництва в аспекті його суб'єктів є та обставина, що підприємництво виступає формою вільної реалізації індивідом своїх інтересів, мотивів, потреб та соціум, у свою чергу, також є ресурсом

підприємництва: підприємці – це люди, які здійснюють підприємницьку діяльність або які мають потенціал для її здійснення. При цьому підприємницькі результати діяльності впливають на соціум за допомогою розкриття та реалізації існуючих та формування нових суспільних потреб.

Сучасний розвиток має ряд характеристик, що сприяють зміні умов функціонування підприємств, серед них: загострення проблеми конкурентоспроможності на ринках, що зумовлює пошук нових шляхів та способів набуття конкурентних переваг; посилення конкуренції та зниження соціокультурних, моральних настанов соціальної діяльності багатьох суб'єктів підприємницької діяльності тощо. Тому для національних підприємств основною перспективою покращити своє становище на ринку стає активізація ефективного управління розвитком підприємства із наголосом на соціальні фактори [1].

Як стверджують науковці [2, с. 187], соціальні функції підприємства пов'язані із соціальним розвитком суспільства, тому сучасні підприємства об'єктивно мусять спрямовувати певну частину своїх зусиль і ресурсів на вирішення як внутрішніх, так і зовнішніх проблем соціального характеру. Суспільний характер підприємництва виявляється у виконанні ним соціальної функції якомога більш повного, гнучкого та адресного задоволення потреб суспільства у товарах та послугах, без чого підприємництво як явище не може існувати.

Підприємець здійснює виробничу діяльність не лише заради власної вигоди, а й до вигоди зацікавлених у цьому осіб; а підприємництво – це діяльність, пов'язана із вкладенням коштів з метою отримання прибутку на основі поєднання особистої вигоди з суспільною користю. Можна стверджувати, що первинна соціальна цінність підприємництва полягає саме у здатності задовольняти потреби громадян, організацій, суспільства.

Соціальні підприємці мають спільні характеристики із класичними бізнесменами. Вони так само зосереджені на найкращому способі використання можливостей, мають ціль і наполегливо

рухаються до неї. Але, на відміну від традиційного бізнесу, соціальні підприємці вимірюють результативність діяльності не прибутком, а позитивними змінами в суспільстві. Для соціального підприємця комерційна складова виконує другорядну роль. Соціальні підприємці несуть відповідальність за свою діяльність не тільки перед собою, а й перед громадами та суспільством. Він зосереджується на першопричинах бідності, маргиналізації, а не усуває наслідки [3].

Крім цього, соціальні аспекти процесу підприємницької діяльності, його значення та суспільна потреба у розвитку підприємництва проявляються у його здатності вирішувати окремі соціальні проблеми шляхом створення робочих місць, надання співробітникам можливості реалізувати свої здібності, забезпечити гідне життя для своїх сімей, шляхом створення конкурентної середовища, що сприяє зниженню цін, підвищенню якості товарів та послуг тощо.

В умовах соціально-економічної кризи підприємництво суттєво знижує напругу на ринку праці та допомагає уповільнити зниження рівня зайнятості населення.

Можна відзначити два чинники, що виявляють вплив на мотивацію підприємців для досягнення соціально значущих ефектів своєї діяльності:

– зовнішній чинник обумовлений станом самого підприємництва як економічного явища в умовах розвитку національної економіки. Йому притаманні високий ступінь динамізму та інтенсивність виробництва, швидке оновлення асортименту виробів тощо.

До зовнішніх для підприємництва чинників також слід зарахувати економічні та правові способи впливу. Так, відповідно до законодавства, на підприємця покладено обов’язки соціальної значущості: працювати самому або забезпечити функціонування свого підприємства, сплачувати податки та заробітну плату;

– внутрішній чинник – це прояв ставлення самого підприємця до результатів та наслідків власної економічної діяльність. Йдеться про соціальну відповідальність підприємця, що стимулює його до

пошуків компромісу між отриманням більшого прибутку та соціальними наслідками своїх дій.

У цьому аспекті підприємництво забезпечує не тільки більшу різнобічність економічної активності та більш раціональний та ефективний підхід до освоєння ресурсів, але й повнішу мобілізацію людського чинника виробництва – енергії, здібностей, таланту, ініціативності бізнесменів

Одним із варіантів оптимального поєднання прибутковості підприємницької діяльності та суспільної користі під час її здійснення є соціальне підприємництво, яке охоплює види підприємницької діяльності, спрямовані на пом'якшення або вирішення соціальних проблем. Особливістю соціального підприємництва є не просте одержання прибутку від своєї діяльності, а його практичні дії з реалізації соціальних завдань, тобто результатом діяльності суб'єкта господарювання стає не тільки прибуток, а й соціально значущий результат.

Можна погодитися із думкою Б. Засадного [4, с. 152], який підкреслює те, що результат досягнення соціального ефекту в процесі управління підприємницькою діяльністю характеризує рівень соціальної відповідальності бізнесу, як морально-етичну відповідальність компаній за рівень якості виробленої продукції, надання послуг (виконання робіт), а також створення гармонійного середовища для відносин між працівниками, партнерами, споживачами та суспільством і державою загалом у вирішенні соціальних проблем

Позитивний ефект від соціально відповідальної поведінки підприємця проявляється у створенні сприятливих довгострокових перспектив для бізнесу; позитивної реакції працівників на соціальну активність свого підприємства, збільшенні продуктивності праці; підвищенні рівня привабливості підприємств для тих, хто шукає роботу; у сприянні формуванню оптимальних відносин з владою та лобіюванні своїх інтересів; у привабливості для інвесторів.

Усвідомлення бізнесом сутності соціальної функції підприємництва створить сприятливі умови для гармонізації інтересів

держави та підприємництва. Однак для цього необхідно створити у суспільстві такі мислення та культуру, які сприяли б мотивації бізнесу до піклування про імідж своєї морально виправданої діяльності серед населення.

Різні рівні соціальної відповідальності представляють собою комбінації вимог та очікувань від бізнесу з боку суспільства та держави та вигідності соціальної активності для бізнесу. Чим вищий рівень соціальної відповідальності у підприємств, тим більше добровільно прийнятих ним зобов'язань.

Соціальна відповідальність підприємництва має розглядатися комплексно, мати багаторівневий характер і включати як внутрішньо-орієнтовані, так і зовнішньо-орієнтовані напрямки своєї реалізації. До внутрішньої сфери відповідальності необхідно відносити питання забезпечення працівників адекватними умовами праці та життя, розвитку соціальної сфери, соціально-економічного стану не тільки персоналу, а й членів їх сімей, соціального забезпечення колишніх працівників.

Зовнішньо-орієнтований напрямок повинен включати вирішення проблем місцевої спільноти, окремої території, на якій розташоване підприємство, а також участь у загальнодержавних та регіональних соціальних програмах.

Формування у суб'єктів підприємницької діяльності соціально орієнтованої мотивації має відбуватися шляхом використання, насамперед, засобів непрямого регулювання – застосування таких заходів впливу на інтереси підприємців, під час реалізації яких вирішення суспільних завдань стає вигідним для них здійснення їх бізнесової діяльності.

Проблема соціальної відповідальності бізнесу, вказує О. Макара [5, с. 167], є актуальною для українського суспільства, оскільки, з одного боку, ті принципи, підходи та, головне, практика соціальної відповідальності, що існували в радянський період, у процесі ринкових реформ були багато в чому відхилені, а, з іншого – нові підходи до відповідальності та нові принципи соціальної поведінки в підприємницькому середовищі України ще тільки формуються.

Водночас, розвиток соціальної відповідальності вітчизняних суб'єктів бізнесу за траєкторією відповідає загальносвітовій тенденції поступової інтеграції принципів соціально відповідальної поведінки в корпоративну стратегію

Таким чином, підприємництво має соціальну сутність, тому що воно бере свій початок і здійснюється у соціумі, який відображає форми соціальних відносин, культури, соціально-статусні характеристики працівників тощо.

Не зважаючи на те, що основною метою підприємництва є отримання прибутку, під час реалізації бізнесової діяльності підприємецець постійно дбає про відтворення і якість соціальних ресурсів, без яких неможливий нормальний виробничий процес.

Усвідомлення сутності та реалізація соціальної функції підприємництва створює сприятливі умови для оптимізації інтересів усіх учасників виробничого процесу, вирішення соціальних проблем суспільства, гармонійного розвитку особистостей тощо.

**Список використаних джерел:**

1. Гавриленко Г. О. Соціально-економічні проблеми підприємницької діяльності. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва :* матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 25 листоп. 2016 р. Харків, 2016. Т. 2. С. 31–33. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/102.pdf#page=31 (дата звернення: 5.09.2022).

2. Шарко М. В., Мєшкова-Кравченко Н. В., Латкіна С. А. Соціальні аспекти діяльності підприємства. *Економічний вісник запорізької державної інженерної академії.* 2018. Вип. 6 (18). С. 183–187.

3. Пилипенко Н. М., Карпець О. В. Теоретичні аспекти соціального підприємництва в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2021. URL: http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/9124/1/%D0%9F% B8.pdf (дата звернення: 4.09.2022).

4. Засадний Б. А. Соціальні принципи в управлінні підприємницькою діяльністю. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 1(5). С. 148–154.

5. Макара О. В. Соціально орієнтована підприємницька діяльність на основі корпоративного управління. *Економічний простір*. 2017. №127. С. 162–171.

**Дяковський О. С.,**
*кандидат юридичних наук, докторант,*
*Державний податковий університет*

## ПОЗАСУДОВИЙ ТА СУДОВИЙ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ

Захист та відновлення прав як людини, так і громадянина здійснюється за допомогою правових механізмів у будь-якій розвиненій державі. У сучасному динамічному суспільстві людина та громадянин в цілому все більше та частіше зустрічається з порушенням своїх прав, їх невизнання чи оспорювання, що потребує необхідності їх відновлення в позасудовому порядку та безпосередньо шляхом реалізації судового захисту.

Проблема захисту прав фізичних осіб завжди була та залишається об’єктом підвищеної уваги юристів. Сучасні дослідники приділяють значну увагу проблемним питанням захисту прав. Серед них варто відзначити А. Баранова, С. Кириченка, М. Менджула. Також окремі аспекти способу позасудового захисту досліджували Н. Ільків та М. Долинська. Кожен із них зробив певний внесок у вивчення даного питання, але проблема позасудового та судового захисту прав потребує подальшого опрацювання.

Останнім часом спостерігається тенденція до порушення прав через незаконну обробку та збирання даних, що породжує

необхідність у здійсненні заходів щодо захисту порушеного права та вчинення дій щодо їх відновлення.

З метою розбудови правової держави Верховною Радою України 28.06.1996 року було прийнято основоположний закон – Конституцію України, котра має вищу юридичну силу і застосовується на усій території України. Прийняття Конституції України закріпило основоположні права як людини, так і громадянина у різних сферах життєдіяльності, зокрема, у тому числі й право на судовий захист.

Відповідно до ст. 32 Конституції України, зазначено, що не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Як зазначають Н. В. Ільків та М. С. Долинська, можливість використання суб'єктами правовідносин досудового врегулювання спорів може бути додатковим засобом правового захисту, який держава надає учасникам певних правовідносин, що не суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судом [2, с. 19–20]. Під позасудовим захистом прав розуміють, насамперед, деякі більш-менш формальні процедури врегулювання спорів, які не переслідують мети внесення суперечностей між сторонами на розгляд державного суду [4, с. 62].

Можемо зазначити, що позасудовий захист – це сукупність дій особи, направлена за захистом свого права пов'язана із звернення до компетентного органу із відповідними заявами та доказами у встановленому законодавством України порядку без застосування судової процедури захисту права.

Виходячи із аналізу чинного національного законодавства, можна зазначити, що можливість реалізації права позасудового захисту персональних даних можлива за допомогою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Поряд з цим, здійснення права на захист також відбувається за допомогою звернення до суду. Ключовим фактором для звернення до суду є порушення права, котре може відбуватися у різних формах

невизнаних чи оспорюваних прав, що в кінцевому результаті спрямовується на відновлення становища котре існувало до вчинення порушення.

У свою чергу, Кириченко С. О. зазначає, що правову державу характеризує насамперед саме «судовий захист фізичних і юридичних осіб, права яких в тій або іншій мірі ущемлені» [3, с. 7].

Реалізація вибору захисту порушеного права залежить від фізичної особи, в тому числі у виборі позасудового способу захисту свого права. Чинне національне законодавство не містить вичерпного переліку порушених прав та способів захисту, тому ризик реалізації прав покладається безпосередньо на особу, котра їх реалізує.

Таким чином, як висновок слід зазначити, що національним законодавством встановлюється можливість позасудового способу захисту порушеного права за допомогою звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та судового захисту шляхом безпосереднього звернення до суду за захистом свого права. У свою чергу, реалізація права на звернення покладається на особу, що створює ризик використання даних прав та наслідків їх настання.

**Список використаних джерел:**

1. Конституція України. Прийнята на п‘ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Ільків В. Н., Долинська М. С. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб’єктів господарювання : монографія; за заг. ред. д. ю. н. М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.

3. Кириченко С. О. Співвідношення соціальної правової держави і громадянського суспільства в умовах сучасної України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2001. 20 с.

4. Менджул М. В. Судовий захист прав та інтересів громадян. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2013. 212 с.

**Запорожець** М**. О.**,
*кандидат філософських наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

# ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Розглядаються питання впровадження в освітній процес закладу вищої освіти інноваційних технологій, серед яких мультимедійні лекції, інтерактивне спілкування, інтернет-форуми, тренінги.

Сучасне суспільство характеризується швидкими змінами у всіх сферах життя, що особливо впливає на розвиток інформаційного, зокрема, й освітянського простору. Освітня сфера, яка є основоположницею формування світогляду, духовного становлення особистості, зазнає значних трансформаційних процесів. Простір, де стикаються нові цінності і технології, нові стилі життя вимагає нових, сучасних освітніх підходів, які б зберегли кращі надбання та підготували б людину, майбутнього фахівця до роботи, творчості, до реалізації особистості в суспільстві.

Знання, уміння, котрі молодь набуває, навчаючись у закладі вищої освіти є беззаперечно важливими, але поряд з цим є актуальним поняття компетентності. На думку багатьох міжнародних експертів, компетентності є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність випускника закладу вищої освіти до життя, його подальшого особистого розвитку й до активної участі у житті суспільства [1, с. 24].

Постає питання, які підходи, форми роботи можуть задовольнити сучасний попит студентів, сформувати необхідні компетентності, професійно-особистісні якості майбутніх вчителів, фахівців освітньої сфери.

Основною формою навчання у закладі вищої освіти залишається лекція, незважаючи на її гостру критику як пасивної форми навчання. Лекції є однією з найдавніших та найпоширеніших форм викладання

у вищій школі, курси лекцій синтезують великий обсяг знань, який викладач подає в опрацьованому вигляді. Але традиційні лекції не задовольняють попит студентів. На їх місце приходять мультимедійні лекції, які забезпечують наочний супровід, тренінг-лекції, інтерактивні дискусії, які забезпечують активну участь студентів в освітньому процесі.

Організація мультимедійних лекцій потребує наявності спеціальних аудиторій для проведення комп'ютеризованих лекцій, де є портативний комп'ютер, проектор, сумісний з наявним програмним, звуковим забезпеченням, екран, можливість затемнення аудиторії, доступ до Інтернету тощо. Це потребує значних фінансових витрат, тому в більшості закладів вищої освіти така форма мало поширена. Мультимедійні лекції сьогодні у переважній більшості організовуються завдяки особистому ентузіазму викладачів та їх творчості.

Ще одна сторона проблеми у запровадженні мультимедійних лекцій – непідготовленість викладачів, які не досконало опанували комп'ютерні технології. Підготовка презентаційних програм, мультимедійних лекцій потребує неабияких зусиль, істотної підготовки. У вирішенні цього питання може бути цікавою співпраця студентів і викладачів. Нами було запропонована певна модель підготовки мультимедійних лекцій. Студенти, які швидше опановують сучасні комп'ютерні технології можуть готувати мультимедійні презентації на задану тему як творчі роботи, що сприятиме взаємозбагаченню, взаємному навчанню студента і викладача, зростанню інтелектуального рівня, побудові партнерських стосунків, академічної єдності.

Цікавим напрямком у застосуванні сучасних комп'ютерних технологій є інтерактивне спілкування. Фахівці виділяють комп'ютерні інтерактивні дискусії двох основних категорій: синхронні («чати») і асинхронні (електронна пошта, списки адресатів, Інтернет-форуми). Під час синхронних дискусій студенти ефективно спілкуються через Інтернет, а в асинхронних дискусіях спілкування більше нагадує листування. Загалом синхронні інтерактивні дискусії

ідеально підходять для дистанційного навчання, асинхронні – для стаціонарного навчання, урізноманітнюючи безпосереднє щоденне спілкування студентів.

Найпростішим засобом спілкування є використання електронної пошти – відправлення студентам повідомлень. Для великих лекційних курсів або тем цей засіб заощаджує чимало часу. Електронні адреси студентів, об'єднані, приміром під назвою «група 21 ІФ-2012», відомі як адресні книги, вони можуть бути надзвичайно корисними для великих груп. Розіславши лекційний матеріал напередодні, на лекції-тренінгу, можна активно працювати над його засвоєнням, а не репродуктивно конспектувати лекцію.

Складнішою і більш трудомісткою є організація Інтернет-форумів, які реєструють індивідуальну участь студентів у дискусіях. Кожен учасник може ознайомитися з повним текстом дискусії і приєднатися до обговорення. Інтерактивні комп'ютерні бесіди («чати») найбільше потребують ретельного планування, спеціальних комп'ютерних програм і дотримання етичних норм і процедур спілкування. Інтернет-форуми, організація тематичних груп, як творче завдання, можуть організовувати власне студенти, а викладач бути учасниками цього процесу. Аналіз дискусій в Інтернет-форумах, тематичних групах може дати картину засвоєння теоретичного матеріалу студентами, вміння толерантного спілкування, ведення дискусії, аргументації своєї позиції тощо.

Гуманізація освіти, її орієнтація на розкриття особистісного потенціалу зумовили виникнення і вдосконалення нових освітніх технологій. Серед таких технологій особливе місце займають тренінгова форма навчання, яка забезпечує ефективне формування свідомих мотивацій, необхідних якостей, умінь, навичок, компетентності та є альтернативою лекцій [2, с. 67].

Виходячи з досліджень різних авторів та наших власних, можна зазначити, що особливість і переваги педагогічного тренінгу (перед іншими формами роботи закладу вищої освіти) полягають у поєднанні гуманістичних, демократичних принципів, з інтерактивними методами роботи, що дозволяє навчатись у

комфортних умовах та залучати більшість учасників до освітнього процесу; створювати ситуації успіху; добровільно брати участь та визначати власний темп розвитку, що забезпечує індивідуальний підхід; швидко застосувати набуті теоретичні знання на практиці; вивчати складні, емоційно значущі питання у безпечній обстановці тренінгу, а не в реальному житті з його загрозами та ризиками; максимально швидко занурюватись у практичну діяльність, що дозволить бути успішним, а відтак конкурентноспроможним у професійній діяльності.

Але тренінгова форма, яка визнана ефективною формою роботи, залишається епізодичною в освітньому процесі закладу вищої освіти. Така ситуація є наслідком декількох причин. По-перше, для організації і проведення тренінгу необхідно відповідно обладнані аудиторії, створені спеціальні тренінгові центри, для обладнання яких потрібне значне фінансування. По-друге, для організації і проведення тренінгу необхідно відповідно підготовлені педагоги-тренери (фасилітатори), підготовка яких цілеспрямовано на сьогодні не здійснюється. По-третє, відсутня мотивація викладача щодо проведення занять у тренінговій формі роботи, тому що для її підготовки потрібен значний час, відповідні матеріальні ресурси тощо.

Щоб встигати за розвитком сучасного мінливого світу, студенти мають мати високий рівень освіти, а без впровадження сучасних інноваційних технологій це неможливо. Враховуючи те, що існує безпосередній зв’язок між рівнем освіти людини та її професійним та економічним добробутом, впровадження вищезазначених та інших інноваційних технологій в освітній процес закладу вищої освіти є актуальним питанням. Вирішення цього питання потребує консолідації свідомості, спільних зусиль, мобільності навколо ідеї побудови інноваційного, гуманістичного, демократично орієнтованого освітнього простору, який забезпечить умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості та конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

**Список використаних джерел:**

1. Мистецтво бути викладачем : практ. посіб. / А. Брінклі, Б. Десанте, М. Флемм та ін. ; за ред. О. І. Сидоренка. Київ : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2003. 144 с.
2. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ : К.І.С. 2003. 296 с.

...**Коваль Д. С.**,
*кандидат педагогічних наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

## ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА

Стан правової культури будь-якої держави є важливим показником зрілості конкретно-історичної правової системи. Історичний розвиток кожної країни і народу знаходить своє відображення у рівнях сформованої правової культури. Позитивні зміни в сучасній освіті зумовлюють необхідність нового підходу до осмислення правової культури та активізації теоретичних досліджень у її галузі. Пріоритетна роль у цьому належить вищій школі, яка покликана забезпечити відтворення і розвиток правової культури як складної системи загальнолюдських цінностей, технологій і творчості.

Удосконалення процесу формування правової культури майбутніх учителів, зокрема історії та правознавства, потребувало розробки педагогічних умов забезпечення цього процесу.

Умови, на відміну від більш широкого поняття «причини», в теорії і практиці розглядаються як щось зовнішнє для явища. Умови, які не є причиною подій, у той же час підсилюють або послаблюють дію причини. З таких позицій Л. Ніколаєва визначає умови як чинники, обставини, від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи [1, с. 79].

У філософії поняття «умова» визначається як ставлення предмета до навколишніх явищ, без яких він існувати не може [2, с. 60], як сукупність об'єктів (речей, процесів, які стосуються використання), необхідних для виникнення, існування або зміни будь-якого об'єкта [3, с. 60].

На думку А. Шайдурова, умови – це сукупність факторів, компонентів навчального процесу, що забезпечують успішність навчання [4, с. 128].

Визначити умови як складовий елемент педагогічної системи, зокрема цілісного освітнього процесу пропонує М. Даудов. У цьому контексті під педагогічними умовами автор розуміє взаємодію сукупності заходів педагогічного процесу, що забезпечує формування правової компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки [3, с. 61].

Поняття «педагогічні умови» Л. Ніколаєва визначає як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей його здійснення, що забезпечує успішність досягнення поставленого завдання [1, с. 88].

Педагогічними умовами В. Майорський називає сукупність обставин, засобів, компонентів навчального процесу, за яких навчання учнів є ефективним, а також обстановка й фактори, що на нього впливають [5, с. 61].

Отже, у науково-педагогічній літературі умови визначаються як сукупність заходів (об'єктивних можливостей) освітнього процесу, які забезпечують досягнення студентами вищого рівня діяльності.

Сутність педагогічних умов може бути представлена такими підходами: комплекс заходів, зміст, методи і форми виховання, що забезпечують організацію матеріально-просторового середовища; елемент педагогічної системи, що відображає можливості освітнього середовища та впливу на студентів (зміст, засоби, форми, технології).

Дотримуючись другої позиції, визначаємо педагогічні умови як сукупність організаційних форм, педагогічних взаємодій, змісту

навчання (дисциплін), що здійснюють спрямований вплив на студентів у ході їх фахової підготовки.

Одним із завдань дослідження – визначення найбільш необхідних і достатніх педагогічних умов для формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства.

Отже, під необхідними педагогічними умовами розумітимемо ті, які забезпечують процес формування правової культури майбутніх учителів у ході фахової підготовки, а під достатніми – таке їх поєднання, яке забезпечує ефективність цього процесу. Ці умови, по-перше, повинні визначатися межами освітнього процесу, по-друге, вони повинні бути взаємопов'язані.

У ході визначення педагогічних умов формування правової культури майбутнього вчителя історії і правознавства у фаховій підготовці нами проаналізовано умови, запропоновані науковцями відповідно до тематики їх дослідження (А. Аникина [6], С. Василина [7], М. Даудов [3], І. Єрмакова [8], О. Іваній [9], В. Майорський [5]).

На основі аналізу педагогічних умов, запропонованих науковцями, вважаємо необхідними і достатніми такі педагогічні умови формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства: стимулювання мотивації пізнавальної діяльності, ціннісного ставлення студентів до норм права з урахуванням сучасних суспільно-історичних реалій з використанням інноваційних форм і активних методів навчання; диверсифікація змісту навчальних дисциплін для формування у студентів позитивного ставлення до правових знань; використання освітніх технологій, що забезпечують реалізацію правового досвіду (педагогічна і правова практики, правовиховна діяльність, громадська активність).

Перша умова спрямована на дослідження мотиваційної сфери розвитку особистості, на формування стійких поглядів правомірної поведінки, нетерпимість до порушників законів, соціальних установок, які не суперечать вимогам юридичних норм, що узгоджуються з ними. З цією метою використано лекцію проблемного характеру, лекцію-візуалізацію, семінар-круглий стіл, семінар-дворядний круглий стіл, семінар-виставку, стендову

доповідь, семінар-ділову гру, практичні заняття-тренінги, індивідуальний практикум, конкурси, вечори запитань і відповідей, тренінги, портфоліо, а в умовах педагогічної та правової практики – зустрічі з представниками правоохоронних органів.

З метою формування позитивної мотивації, ціннісного ставлення до правових норм, формування знань, умінь і навичок під час організації і проведення практичних робіт, навчальна діяльність студентів організовується (в груповій або індивідуальній формах) з використанням активних методів навчання: кейс-методу, дискусій, «акваріумних» дискусій, ігрових методик (ділові, рольові ігри, драматизація), мозкового штурму, методу правотворчості, кластерного аналізу тексту, оцінки подій тощо, що дозволяє у процесі виконання практичних завдань забезпечити занурення майбутнього вчителя історії та правознавства у штучно створене професійне середовище.

Одним із ефективних методів у формуванні правової культури є «мозковий штурм». Метод заздалегідь планувався як фрагмент заняття або як заняття в цілому. Наприклад, під час заняття «Теорія держави і права» метод «мозкового штурму» застосовувався при вивченні теми «Механізм (апарат) держави», коли йшлося про шляхи вдосконалення діяльності механізму держави; теми «Правова держава» – під час обговорення труднощів її формування в Україні; теми «Законність, правопорядок, суспільний порядок», де аналізувалися напрями зміцнення законності і правопорядку в країні, а також тем «Правомірна поведінка і правопорушення», «Юридична відповідальність», у яких розглядалися способи зниження рівня злочинності та правопорушень, їх профілактика.

Отже, формування правової культури майбутніх учителів історії і правознавства, яке здійснювалося в ході реалізації педагогічних умов, визначається комплексним застосуванням інноваційних форм та активних методів навчання.

Друга педагогічна умова передбачала вивчення студентами навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Теорія і методика навчання історії», «Методика

навчання правознавства». Основною метою обрано практико-орієнтовану фахову підготовку майбутніх педагогів (система правових знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, правових установок, що регулюють поведінку особистості в різних ситуаціях). На заняттях з «Теорії і методики навчання історії» студенти розглядали поняття освітніх програм, базисного плану і навчальних програм дисциплін. Для цього використано метод аналізу нормативних актів освітнього закладу, що дозволяє познайомитися з реалізованими у конкретних школах навчальними планами, усвідомити їх структуру, призначення, різноманіття реалізації освітніх програм одного рівня.

На семінарських заняттях використовувався метод юридичного висновку, суть якого полягає у тому, що під час вирішення історичних питань студенти роблять висновок про поведінку учнів і педагогів з правових позицій.

Таким чином, обґрунтовано педагогічні умови формування правової культури майбутніх учителів історії та правознавства у фаховій підготовці:

1) стимулювання мотивації пізнавальної діяльності, ціннісного ставлення студентів до норм права з урахуванням сучасних суспільно-історичних реалій з використанням інноваційних форм і активних методів навчання;

2) диверсифікація змісту навчальних дисциплін для формування у студентів позитивного ставлення до правових знань;

3) використання освітніх технологій, що забезпечують реалізацію правового досвіду (педагогічна і правова практики, правовиховна діяльність, громадська активність).

Реалізація першої умови здійснювалась під час лекції проблемного характеру, лекції-візуалізації, лекції-прес-конференції, семінарі-круглому столі, семінарі-дворядному круглому столі, семінарі-виставці, стендовій доповіді, семінарі-діловій грі, практичних заняттях-тренінгах, індивідуальному практикумі, конкурсах, вечорах питань і відповідей, тренінгах, портфоліо, а в

умовах педагогічної та правової практики – під час зустрічей з представниками правоохоронних органів.

Застосовано активні методи навчання: кейс-метод, дискусія, «акваріумна» дискусія, ігрові методики (ділові, рольові ігри, драматизація), мозковий штурм, метод правотворчості, кластерний аналіз тексту, оцінка подій тощо.

Друга умова передбачала вивчення студентами навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Теорія і методика навчання історії», «Методика навчання правознавства» та спецсемінарів «Правова культура майбутнього вчителя історії і правознавства», «Основи правовиховної роботи в школі», «Створення, оновлення та захист інформації відповідно до змін у законодавстві», рефлексивний спецсемінар. Основною метою обрано практико-орієнтовану фахову підготовку майбутніх педагогів (система правових знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, правових установок, що регулюють поведінку особистості у різних ситуаціях).

**Список використаних джерел:**

1. Николаева Л. Н. Формирование правовой культуры студентов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Смоленск, 2005. 219 с.

2. Шахбанова П. Г. Организационно-педагогические условия формирования коммуникативной культуры будущего учителя права : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Махачкала, 2012. 210 с.

3. Даудов М. Г. Формирование правовой компетентности студентов педагогического вуза : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Махачкала, 2017. 231 с.

4. Шайдуров А. А. Педагогические условия развития правовой культуры будущих учителей : дис. … канд. пед. наук : 13.00.08. Екатеринбург, 2001. 211 с.

5. Майорський В. В. Методика навчання конституційного права учнів профільних класів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2016. 297 с.

6. Аникина А. С. Формирование правовой компетентности будущего педагога с использованием комплекса профессионально-ориентированных правовых задач : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. Нижний Тагил, 2011. 188 с.

7. Василина С. І. Психолого-педагогічні умови правової підготовки учнів професійно-технічних навчальних закладів : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2017. 311 с.

8. Єрмакова І. П Модель підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Педагогіка. 2011. Т. 173, Вип. 161. С. 32–37.

9. Іваній О. М. Формування правової компетентності майбутнього вчителя : навч.-метод. посіб. Суми : Університетська книга, 2011. 112 с.

**Кожушко Т. В.**,
*викладач,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

## ПОНЯТТЯ «СВІТОГЛЯД» У КУЛЬТУРОСОФСЬКОМУ ТЛУМАЧЕННІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Сучасні плюральні блукання світоглядними коридорами порівнюють з броунівським рухом, синергією ідей, окремою методологією чи щось на кшталт згаданого. Варіацій існує безліч, якщо міркувати в контексті відкритого інформаційно-культурного потоку епохи постмодерну. У методологічному аспекті варто виокремити інтеграцією як найхарактернішу ознаку більшості концептуальних побудов.

В даному дослідженні розглянемо деякі аспекти культурософського осмислення поняття «світогляд».

Якщо зазирнути в словники, то там акцент у дефініюванні стоїть на звичній першості етимологічних трактувань, а саме складноутворене слово «культурософія» тлумачиться як поєднання двох частин: «культура» – від латинського Cultura – «обробіток» та «софія» від грецького Σοφία – «мудрість».

Якщо розглядати поняття «культурософія» у смисловому зрізі зустрічаємо наступне прочитання, а саме «культурософія – система світоглядної орієнтації для самопізнання й саморозвитку людини». У цьому визначенні іманентна специфіка концептуального розуміння полягає у акцентуванні на практичній спрямованості, підкреслюючи функціональну яскравість даного мовного формулювання.

Деякі джерела подають і більш широке тлумачення поняття «культурософія» – резюмуючи у ньому цілі процеси та визначаючи «культурософію» як сутність всеосяжного феномену культури, розуміючи останню як уособлення істинного цілісного знання.

Існують також і методологічні конотації, у яких беззаперечною першістю вважається «здатність як принцип»: «Культурософія – це принцип мудрості, який долає суперечності між змістом і формою в спекулятивній філософії та відкриває глибинність «філософії мудрого серця», задля можливості осягнути надтонку сферу духу, де споріднені, самоподібні сутності єднаються в неподільне ціле [1].

Отже, подібні концептуальні варіації дозволяють робити висновки про поняття «культурософія», в якому відзеркалено, щонайменше, спроба виокремити певне сутнісне явище з притаманною йому внутрішньою організацією, структурою цінностей та кодифікацією, яке, у свою чергу, розглядається дослідниками в обґрунтуванні не менш складного феномену такого як світогляд.

Поняття «світогляд» розуміємо як певну форму усвідомлення людиною навколишнього світу, ролі і місця в ньому людини: наміри, претензії щодо світу, норми та критерії ідеалів, належної стратегії життя, шляхи здійснення життєвої програми [3, с. 11].

Якщо розглянути світогляд як культурний феномен, то культурософія буде виступати певною стратегією культури. Адже в такому прочитанні не підлягає сумніву твердження про те, аби

позиціонувати культурність як здатність існування, замало приймати істину, необхідно діяти лише в її межах. У такому розумінні ознакою культурності буде виступати совість як регулятор моральності. Деякі дослідники називають совість у такому прочитанні «третьою сигнальною системою», яка виступає діяльнісним корелятом. Зауважимо, що сутнісною характеристикою цього важеля є сталий моральний принцип, а саме умовна триєдність істинного мислення, справедливого діяння й правдивого висловлення. Стратегічна мета вказаного поєднання – досягнення моральної зрілості, а у виключних моментах – «автентичної культурності».

Така синергія сутностей поринає у глибину століть, адже згаданий принцип моральної зрілості перегукується трактуванням плекання дієвої мудрості, яке сформулював ще давньоіранський пророк Заратустра.

Особливість сучасної комунікації полягає у тому, що саме відкритість інформаційно-культурного потоку дозволяє з легкістю долати темпоральність і відкривати майже необмежену семантику світів, чим ми і скористаємось, переносячи увагу в давній Китай, де загадковий феномен Лао-цзи мовив з цього приводу: «Мудреці живуть істинно за моральним принципом: працюють і не шукають вигоди, досягають успіху і не вихваляються, стають великими і не панують». Формулювання, враховуючи перекладний характер сентенції, звісно далеке від оригіналу, але основний месендж доволі яскраво резонує міркування про суттєвість морального принципу як екзистенційної умови у світі культурності.

Схожі реексплікації знаходимо і у Григорія Сковороди, якого дослідники іноді занадто ідеалізують саме у контексті демонстрації «вільним філософом» єдності морального принципу та сутності власного буття, в якому світоглядні рефлексії черпають свої аксіоми у символічному світі, знайомство з яким постає для людиною нічим іншим як «другим, духовним народження» [3, с. 268].

Моральна зрілість – це іманентна сутність волі та духу народу, яка під сильним натиском може змінити лише зовнішні ознаки, але ніколи не змінить внутрішньо-духовну наповненість. У міркуваннях

В. Антоновича знаходимо різноликі компаративні рецепції із західно-європейськими культурософськими системами в межах екзистенціоналізму, «філософії життя», орієнталської парадигми «чистого досвіду», лейтмотивом яких є внутрішньо-духовна пріоритетність, доцільність якої закорінена в єдності істинного знання та вольового діяння – це джерело світоглядної самоіндетифікації українця, твердить мислитель.

Як бачимо, інформаційно-культурний потік яскраво проявляє велетнів української та світової духовності, які, за вдало підібраним висловлюванням сучасного фізика-теоретика та культуролога А. Свідзінського, синхронізують ідею самоорганізації культури як феномена, що здатний інтегрувати світоглядні пошуки у різноманітних трансформаціях, творити відкритий простір та долати будь-які розбіжності, надаючи можливості онтологічного статусу.

І на останок зазначимо, що специфіка сучасних необмежених світоглядних пошуків водночас актуалізує їх складність, тому підсумовуючи вище сказане, підкреслимо вагомість та значущість домінування культурософських преференцій, таких як «лад» Піфагора, «Сонце» Сократа» та «Світло істини» Сковороди.

**Список використаних джерел:**

1. Культурософія. URL: https://uk.wiktionary.org/wiki (дата звернення: 16.09.2022).

2. Філософія: навчально-методичні рекомендації до виконання семінарських завдань та самостійної роботи для здобувачів вищої освіти. Частина 1 «Світоглядні, методологічні та історико-теоретичні основи філософського мислення» / Уманський держ. пед. у-т імені Павла Тичини ; уклад. Т. В. Кожушко, Р. Р. Цімоха. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. 114 с.

3. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів : монографія. Луцьк : Твердиня, 2010. 656 с.

**Максимчук О. В.**,
*старший викладач,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

# ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Розвинуте громадянське суспільство є невід'ємним атрибутом сучасної демократії. Тому наближення України до грона цивілізованих держав світу та її євроінтеграційний поступ нерозривно пов'язані з формуванням потужних інститутів громадянського суспільства, здатних чинити ефективний вплив на діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У сучасних соціально-економічних умовах актуалізується потреба трансформації українського громадянського суспільства на нових інституційних засадах, зокрема, з урахуванням потреб його подальшого розвитку у контексті поглиблення європейської інтеграції. Передусім, це стосується викорінення тих основних перешкод і бар'єрів, які знижують економічний потенціал і суспільний вплив недержавних інституцій.

Розбудова та розвиток громадянського суспільства в Україні є одним із першочергових завдань періоду незалежності та самоутвердження. Власне, від його втілення і залежить досягнення важливої мети – членства в Європейському Союзі.

Впровадження у науковий вжиток поняття «громадянське суспільство» як окремої теоретичної концепції відбулося у період XVII–XVIII ст. завдяки напрацюванням мислителів Ш. Монтеск'є і Дж. Локка, згодом у цьому напрямі працювали Г. Гегель, І. Кант та інші. Вважалося, що повноцінне функціонування громадянського суспільства можливе лише за умови вільної реалізації й необмеженості прав і свобод людини та громадянина та їх захисту від посягань з боку державного апарату.

Дещо видозмінилося розуміння сутності громадянського суспільства вже у XIX–XX ст. Згодом, через пропаганду насилля як основного засобу вирішення конфліктних ситуацій, концепція громадянського суспільства відійшла на другий план і втратила минулу популярність на деякий час у багатьох країнах. Саме в умовах відповідності європейським стандартам управління суспільний характер, структура, форми й особливості органів влади реально віддзеркалюють цілі суб'єктів, прагнення до змін, систему зв'язків, тенденції поведінки, забезпечують визначеність, послідовність і наступність політичного курсу, інноваційний характер державно-управлінських рішень. Адже реалізація взаємодії в межах системи «людина – суспільство – держава» можлива шляхом демократичного суспільно-політичного партнерства, оптимальним результатом якого є розвиток України як європейської держави [1].

Наддержавні інтеграційні процеси являють собою складні суспільні процеси щодо організації наднаціональної публічної влади з системою органів та інститутів політичної влади, неформальним, проте чітко закріпленим принципом поділу влади серед інституцій управління та структурованими рівнями прийняття рішень. Разом з тим, характер розподілу функцій і владних повноважень у системі інституцій ЄС, відсутність значних відмінностей в організації національного управління країн-членів з точки зору конституційного устрою ще не означають уніфікації правової регламентації управління в межах європейського інтеграційного процесу. Процес реалізації громадянського суспільства в Україні є актуальним як ніколи. Проблематика формування в Україні громадянського суспільства є головною з переліку вимог для обов’язкового виконання на шляху до вступу в ЄС як повноцінного суб’єкта міжнародної спільноти [2].

Але, з огляду на реалії сьогодення, однією з перешкод на шляху розбудови громадянського суспільства в Україні виступають суттєві прогалини в теоретичній і методологічній базах через недостатню досліджуваність цих елементів. Європейська спільнота вже на декілька кроків вперед просунулася в цьому питанні. Модель

упровадження в життя «процвітаючої держави» відтіснила на другий план дослідження концепції громадянського суспільства, оскільки перебрала на себе низку завдань, які раніше були притаманні йому [3, с. 22].

Досвід європейської цивілізації довів, що без постійного вдосконалення та розвитку громадянського суспільства ефективний розвиток самої держави значно гальмується або і взагалі припиняється. Запорукою функціонування міцного та довготривалого громадянського суспільства є постійний діалог за схемами: «індивід – політична влада», «суспільство – держава». Саме на такій концепції взаємодії між цими елементами і будується ідеал громадянського суспільства в цілому, тобто його рівень розвитку – це лише питання їхньої ефективної співпраці та взаємодоповнення. Досягнення стратегічної мети держави щодо набуття Україною статусу асоційованого та у перспективі повноправного члена Європейського Союзу потребує формування відповідних внутрішніх передумов шляхом проведення системних реформ соціально-економічної системи, розвитку громадянського суспільства, зміцнення демократичних інституцій, пошуку найбільш ефективної моделі забезпечення національної безпеки, розвитку нашої держави як незалежної та суверенної [2].

Вступ України до Європейського Союзу є на поточному порядку денному майбутнього розширення ЄС з 2022 року, коли вона подала заявку на вступ в умовах російсько-української війни, з метою поступової інтеграції в єдиний ринок ЄС і кінцевим вступом до ЄС. [4]

У Державній цільовій програмі інформування громадськості з питань європейської інтеграції України європейська інтеграція названа визначальним чинником як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, що зміцнює безпеку та позитивно впливає на відносини України з усіма державами світу [5].

На національному рівні поступальний розвиток євроінтеграційних процесів в Україні пов’язаний з адекватним

реагуванням у багатьох напрямах на рівні реалізації державної політики України відповідно до тактичних завдань держави у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції і потребує в найближчій перспективі вирішення низки завдань [4].

План щодо розбудови громадянського суспільства безпосередньо закріплений у положеннях Хартії основних прав Європейського Союзу, а також у різноманітних напрямах політики ЄС. Інтеграція в Європейський Союз – це один з основних напрямів міжнародної політики української держави та водночас прагнення вітчизняного суспільства стати вагомою частиною євроспільноти. Згідно зі статистичними даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), за інтеграцію України в ЄС виступають близько половини (від 46 % до 53 %) українців [1].

Однак варто зазначити, що чимала кількість проблем з боку української держави залишаються невирішеними, зокрема:

1) низькі інвестиції європейських транснаціональних компаній в українську економіку;

2) слабка розвиненість України у сфері високих технологій, низький рівень розвитку науково-технічного прогресу;

3) брак кваліфікованих кадрів серед політичної еліти і державних службовців України або їх недостатня професійність у конкретних сферах державної політики;

4) недостатня боротьба з корупцією та економічними злочинами.

Перелік ще невиконаних вимог ЄС, звичайно, не є вичерпним, оскільки питання розбудови громадянського суспільства як однієї з ключових засад функціонування демократії в Україні виступає невід’ємним пунктом у списку цінностей Європейського Союзу. Зважаючи на те, що 23 червня 2022 року Європейська Рада офіційно надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу перед нашою державою постало першочергове завдання – спрямувати власні зусилля на низку складних перетворень внутрішньо-політичного характеру. З’явилася необхідність імплементації великої кількості європейських нормативних актів, що

стосуються функціонування державного сектору. Для швидкої реалізації цього завдання необхідна налагоджена робота конкретного відомства, без будь-яких відтермінувань та перекладання повноважень на інші структурні підрозділи.

Отже, інтеграція України в європейську спільноту, а згодом і її членство в ЄС зовсім не означає автоматичного створення та функціонування в Україні нового зразка громадянського суспільства та правової держави в цілому. Власне, проблема полягає у тому, що українським громадянам необхідно самостійно, за допомогою зовнішніх, міжнародних, а також внутрішніх факторів будувати модель вітчизняного громадянського суспільства з усіма його супутніми ознаками та елементами, тим самим практично довівши свою прихильність до базових цінностей Європи, демонструючи готовність до реальних змін та реформ усередині нашої держави.

Відповідно до чинних законодавчих актів доцільно визначити три вектори сучасної зовнішньополітичної діяльності України у контексті європейських інтеграційних процесів: наближення до європейського простору безпеки, що трансформується в умовах посилення ролі ЄС в процесі інституціоналізації європейської оборонної ідентичності; ствердження складових загальноєвропейської безпекової політики, орієнтованої на формування наднаціональних механізмів управління через еволюційний розвиток інтеграційного процесу в межах ЄС та частково – ОБСЄ і Ради Європи; внутрішньополітична трансформація управлінської діяльності у контексті критеріїв членства ЄС.

Розглядаючи позицію України, звертаємо увагу на розуміння важливості утвердження демократичних цінностей і формування нової, європейської моделі громадянського суспільства, запровадження децентралізаційних процесів, що відкриває нові можливості для прямої участі громадян у державно-управлінських відносинах, формування прозорих бюджетних коштів задля чіткого контролю їх розподілення за цільовим призначенням відповідно до європейських стандартів.

Знову ж таки інститут громадянського суспільства відіграє ключову роль у побудові європейської, демократичної, високорозвиненої держави. Його система побудована на інструментах стримувань і противаг, що у комплексному застосуванні забезпечує свободу розвитку та контроль за додержанням прав і свобод людини і громадянина. При цьому для успішного функціонування демократичної держави відповідальне ставлення суспільства до втілення ухвалених рішень є так само важливим, як і здатність громадськості контролювати владні структури. Кожен член громадянського суспільства повинен відчувати і проявляти свою відповідальність за дотримання основоположних прав і свобод людини, а також за утвердження злагоди і взаємодопомоги в державі.

Саме тому успішне функціонування громадянського суспільства можливе лише в умовах правової держави, основною характерною рисою якої є беззаперечне панування закону в усіх сферах суспільно-політичного життя. І в цьому контексті можна говорити про прямий зв'язок між дотриманням законності, суспільним та правовим порядком і розвитком правової держави та громадянського суспільства, що здатне забезпечити захист кожної людини і громадянина [5].

Отже, робимо висновок, що система взаємовідносин між Європейським Союзом і громадянським суспільством України вже дає певні позитивні напрацювання у контексті забезпечення демократичного та європейського розвитку держави. Європейський Союз на власному прикладі демонструє важливість взаємодії громадянського суспільства з органами влади. За рахунок розвитку правової держави можливе функціонування повноцінного громадянського суспільства. Вступ України до ЄС дозволить просунутися українському суспільству на наступний щабель у напрямі до утвердження європейських цінностей функціонування громадянського суспільства.

**Список використаних джерел:**

1. Засади співробітництва України з Європейським Союзом (Офіційна інформація представництва України у Європейському

Союзі). URL: http://www.ukraine-eu. mfa.gov.ua/eu/ua/556.htm (дата звернення: 6.09.2022).

2. Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 2 лип. 2008 р. № 594. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/594-2008-%D0%BF#Text (дата звернення: 8.09.2022).

3. Еволюція і розвиток громадянського суспільства в Україні та євроінтеграційні процеси : наук. розробка / Н. Ф. Бенюх, А. Й. Яскевич, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна. Київ : НАДУ, 2010. 52 с.

4. Вступ України до Європейського Союзу. URL: https:/uk.wikipedia.org/wiki/Вступ_України_до_Європейського_Союзу (дата звернення: 12.09.2022).

5. Проект Інституту трансформації суспільства. URL: // http://uanato.info/6-regcenter.asp (дата звернення: 14.09.2022).

**Пархета В. І.**,
*викладач,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

## ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА СУЧАСНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Здобуття незалежності Українською державою активізувало процеси розвитку громадянського суспільства в Україні, а також формування його політичної, правової, економічної основи – власності, в усій багатоманітності її форм. Розвиток ГС в Україні відбувається на основі інституційно-правового та організаційного забезпечення діяльності його суб'єктів. Однак, наприклад Конституція України не містить розділу, присвяченого громадянському суспільству, більше того – саму вербальну

конструкцію «громадянське суспільство» не застосовано в її тексті. Втім, аналіз положень Основного закону надає підстави виокремити конституційні засади громадянського суспільства, до яких відносяться норми, що закріплюють принципи правової, демократичної, соціальної держави, зокрема: визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; визнання та гарантування місцевого самоврядування; верховенства права; політичної, економічної, ідеологічної багатоманітності [1].

Крім того, до конституційних засад громадянського суспільства відносяться конституційні норми, які визначають сфери індивідуальної свободи людини, що юридично оформлюється в сукупності відповідних прав і свобод. Адже, як слушно відзначається в юридичній літературі, «ціннісними орієнтирами перетворень суспільства у громадянське повинні виступати права людини [2, с.78].

Сучасний етап розвитку громадянського суспільства розпочався з активізації євроінтеграційних прагнень та прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» та відповідно, втрати чинності Закону України «Про об'єднання громадян». Підписання Угоди про асоціацію, активізація волонтерських, молодіжних рухів, прийняття стратегічного документу – Указу Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» та затвердження стратегії на 2021–2026 рр. активізувати ці трансформації.

У сучасних умовах соціальна відповідальність у всіх сферах суспільного життя (економічній, політичній і соціальній) є однією з провідних вимог громадянського суспільства. Більшість населення України вже усвідомлює, що змінити державу не можна, покладаючись лише на політиків. З одного боку, досягнуто суспільний консенсус щодо основних демократичних цінностей, вимог суспільства до держави, її зовнішньополітичних орієнтацій. З іншого – суспільство все ще залишається вразливим до різного роду загроз і викликів успадкованої реальності.

Під впливом організацій громадянського суспільства маємо констатувати наявність чітко сформульованих вимог громадян щодо оновлення органів державної влади на всіх рівнях через проведення антикорупційної реформи та децентралізації влади, дотримання законності через проведення судової реформи та реформування правоохоронної системи. Від держави громадяни, насамперед, очікують: соціального забезпечення, справедливості й правосуддя, захисту від зовнішньої військової агресії, якісного медичного обслуговування, забезпечення робочими місцями, створення рівних правил для всіх за мінімального втручання держави в економіку.

Засадничим документом державної політики розвитку громадянського суспільства, різноманітних форм демократії, участі, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки (далі – Національна стратегія). Стратегічним пріоритетом державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства визнано формування сприятливого законодавства для створення, діяльності та участі організацій громадянського суспільства у підготовці та реалізації політичних рішень органів виконавчої влади [3, с. 32].

Важливим напрямком розвитку громадського суспільства в Україні в контексті євроінтеграції є сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства. Передумовою є формування Українською стороною Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС (УС ПГС), яка є частиною Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС, що створена у відповідності до ст. 469–470 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. ПГС є органом, який складається з представників громадянського суспільства України з однієї сторони і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК) – з іншої.

Платформа є одним із чотирьох органів Асоціації поряд із Радою асоціації, Комітетом асоціації та Парламентським комітетом асоціації. І якщо перші представляють уряд та парламент, то ПГС

створена з метою забезпечення належної ролі громадськості у процесі виконання Угоди про асоціацію. ПГС може надавати рекомендації Раді асоціації. Комітет асоціації та Парламентський комітет асоціації повинні здійснювати регулярні контакти з представниками Платформи громадянського суспільства з метою отримання їхньої думки щодо досягнення цілей Угоди. УС ПГС складається з 15 членів – представників різних секторів громадянського суспільства – громадських об'єднань, профспілок та організацій роботодавців, які затверджені Асамблеєю УС ПГС у відповідності до Регламенту: 6 координаторів робочих груп УС ПГС; 3 представників громадських об'єднань; 3 представників профспілок національного рівня; 3 представників організації роботодавців національного рівня. Головування в УС ПГС здійснюється на ротаційній основі.

Необхідно внести зміни до Бюджетного кодексу, які дозволять довгострокове фінансування, запровадження європейських стандартів у визначенні податкового режиму для механізмів податкового стимулювання діяльності інститутів громадянського суспільства.

Досвід Європейських країн показує, що створення Національного фонду може стати важливою частиною системи підтримки розвитку громадянського суспільства та інструментом ефективної співпраці між державою та громадянським суспільством. Успішне функціонування Національного фонду залежить від декількох факторів: відповідність діяльності фонду потребам організацій громадянського суспільства та їх залучення до розробки стратегії діяльності фонду; чітко визначені стратегія та пріоритети діяльності фонду на національному та регіональному рівнях, форми та розмір підтримки; передбачуваність та дотримання фінансових зобов'язань уряду у фінансуванні фонду; збалансоване управління фондом, яке підтримується належним менеджментом та громадським наглядом; незаангажовані та аполітичні рішення; чітко визначені очікувані результати діяльності фонду та рівень його впливу на розвиток організацій громадянського суспільства. Також політика участі держави у діяльності фонду повинна бути визначена на етапі його створення і дотримуватись всіма сторонами. Діяльність фонду

повинна базуватись на внутрішніх правилах і процедурах, в тому числі і політиці уникнення конфлікту інтересів та зловживань та принципів прозорості. Разом з тим, механізми публічної звітності та оцінки є важливими для визначення результатів діяльності фонду та визначення сфер для удосконалення роботи фонду.

З метою сприяння подальшій інтеграції України в ЄС, розвитку багатоукладної економіки, яка дозволить сформувати надійне економічне підґрунтя громадянського суспільства та суспільного прогресу, необхідним є залучення представників асоціацій роботодавців, профспілок, малого та середнього бізнесу та інших громадських інституцій до розробки та обговорення проектів нормативно-правових актів з питань суспільного розвитку.

Необхідним є подальше створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та у всіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії. Зокрема, необхідним є організація інформаційно-просвітницьких заходів та лекційних курсів, спрямованих на підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування з проблематики громадянського суспільства [4, с. 2].

Реалізація стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір, утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів потребує утвердження України як країни з розвиненою демократією, наявності дієвого демократичного громадського контролю. Важливою формою реалізації демократії та способом залучення населення до управління суспільством і державою є громадський контроль (є одним з видів соціального контролю, що здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами).

Інформатизація суспільства поступово переміщує громадський контроль зі сфери контролю за капіталом і працею – в інформаційну сферу, вибудовуючи системи стримувань і противаг між державним і громадянським наглядом.

Отже, визначений та законодавчо закріплений курс на європейську інтеграцію обумовлює дотримання європейських цінностей, прав та свобод людини і громадянина. Реалізація стратегічного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір, утвердження загальноєвропейських цінностей та стандартів потребує утвердження України як країни з розвиненою демократією наявності дієвого демократичного громадського контролю, що є одним з видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами.

Необхідно відзначити як позитивний чинник прийняття нової редакції Закону України «Про соціальні послуги». Нові зміни вводять у законодавство термін «система надання соціальних послуг», до якої належать уповноважені органи, надавачі та професійні об'єднання працівників системи надання соціальних послуг, одержувачі соціальних послуг та їх об'єднання. Недержавні організації також отримали статус надавачів соціальних послуг.

На місцевому рівні органи місцевого самоврядування розробляють власні стратегії та програми покращення надання соціальних послуг. У деяких містах, наприклад в Одесі, організації громадянського уже більше десяти років беруть участь у конкурсах на отримання контрактів на соціальні послуги. Замовлення соціальних послуг у таких організацій також добре розвинене в містах Києві, Хмельницькому, Сумах, Харкові та Вінниці. Уніфікація стандартів соціальних послуг, удосконалення методології оцінки потреб одержувачів соціальних послуг та моніторингу їх надання, чітка диференціація правових статусів суб'єктів ринку соціальних послуг сприятиме вирішенню проблеми поєднання функцій постачальників послуг, представників та захисників прав

одержувачів, а також контролерів якості в особі державних інституцій [5, с. 477].

Позитивним чинником підвищення прозорості бюджетування проектів організацій ветеранів на умовах конкурсу стало створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни та визначення Міністерством у справах ветеранів перспектив щодо надання ветеранам, які перебуватимуть у державному реєстрі, права голосувати за проєкти та обирати пріоритети фінансування.

На місцевому рівні протягом останніх трьох років спостерігається поширення практики використання бюджетів участі. Партиципаторні бюджети впроваджено у Києві та всіх обласних центрах, у більш, ніж 150 містах та 50 об'єднаних територіальних громадах. Ефективність такого механізму громадської участі було визнано Кабінетом Міністрів України.

Для забезпечення прозорості процесу планується: створити онлайн-платформу для подання, обробки та голосування проєктів; розробити карту, що охоплюватиме всі етапи з точки зору обраних областей, проектів, напрямків, бюджетів тощо; проведення громадських обговорень та інформаційних кампаній. Якісний відбір проєктів з належною реалізацією може стати стимулом для залучення громадян до вирішення місцевих проблем.

**Список використаних джерел:**

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст.141. Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 р. ВВР. 2011. №10. Ст.68.

2. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посіб. Вид. 6. Київ : Атіка, 2007. 608 с.

3. Громадянське суспільство у світовому та українському вимірах : матеріали засідання Дискусійного клубу української науково-педагогічної інтелігенції, 22 листоп. 2000 р. Київ, 2002. 68 с.

4. Артеменко И. Участие институтов гражданского общества в формировании и реализации молодежной политики в Украине. *Legea si Viata*. 2016. № 12/2 (300). С. 2–6.

5. Гаєва Н. П. Загальні засади взаємодії органів державної влади і об’єднань громадян. *Органи державної влади України* : монографія / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 471-483.

**Подобедова О. В.,**
*старший викладач,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проходження процесу демократизації українського суспільства та становлення незалежної Української держави вимагає переосмислення важливості правової освіти кожного громадянина з чітким встановленням прав та обов’язків. Адже правова освіта громадян дозволяє чітко окреслювати місце в суспільстві, дотримуватися принципів верховенства права, тобто досягнути головної мети взаємодії суспільного середовища, а саме функціонування всіх інших інститутів держави.

У сучасних реаліях життя правова освіта відіграє одну з головних ролей по формуванню свідомості і культури, громадянської зрілості. Саме тому формування правової компетентності необхідно розпочинати з перших кроків людини, а саме здійснювати поетапну правову освіту в закладах освіти різного рівня. А особливо освітній процес закладів вищої освіти повинен, крім формування професійних компетентностей, також роботи акцент на формування правової компетентності. Адже, враховуючи статтю дванадцять «Повна загальна середня освіта» Закону України «Про освіту», яка трактується, що реалізація мети закону відбувається через формування у здобувачів освіти ключових компетентностей, які необхідні для кожної сучасної людини, тобто для здійснення успішної життєдіяльності. А одна з сформованих ключових

компетентностей передбачає готовність до громадянської та соціальної діяльності, що пов’язано з реалізацією ідей демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [1].

Отже, враховуючи висвітлену проблему, необхідно теоретично проаналізувати освітній процес підготовки майбутніх фахівців, що зможуть забезпечити формування вказаної компетентності. А, зокрема, бути підготовленим до формування правової компетентності в здобувачів освіти в різних закладах освіти.

Науковці Ю. Калиновський, О. Литвинов, Ю. Оборотова присвятили праці висвітленню різних аспектів формування правової компетентності. Дослідники І. Ісаєв, П. Лузан, А. Міщенко, В. Слатьонін досліджують педагогічні умови формування правової культури, що характеризуються станом і розвитком функціонуючих педагогічних систем. Праці О. Армейського, О. Іваній, В. Манько присвячені висвітленню загальнопедагогічних аспектів дослідження педагогічних умов в закладах вищої освіти. Але над встановленням основних особливостей формування складових правової компетентності у здобувачів вищої освіти приділено мало уваги. Тому здійснимо пошук ефективних педагогічних умов формування правової компетентності у здобувачів першого, бакалаврського рівня вищої освіти.

У наукових джерелах поняття «компетентність» отримало дуже широке поширення, адже воно стало новим механізмом для здійснення освітнього процесу в закладах освіти. Саме поняття «компетентність» науковці розкривають, як «самоактуалізація», що передбачає самореалізацію тобто здійснення творчої діяльності. А впровадження компетентнісного підходу передбачає вирішити ряд проблем закладів середньої та вищої освіти та передбачає формування професійно-педагогічної компетентності у майбутнього здобувача. Впровадження компетентнісного підходу в освітній процес передбачає формування ключових компетентностей, а саме навчальну, громадянську, загальнокультурну, інформаційну, соціальну, здоров’язберігаючу, які деталізуються в комплекс знань,

умінь, навичок, цінностей, ставлень, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами здобувачів [2, с. 408].

Викладачі закладів вищої освіти під час реалізації педагогічних умов формування правової компетентності повинні встановити найголовніші аспекти роботи. Це підвищення рівня позитивної мотивації до правового саморозвитку і самовдосконалення, оволодіння змістом фахових дисциплін. Даний підхід дозволить реалізації першої педагогічної умови, що передбачає позитивну мотивацію до правового саморозвитку і самовдосконалення [3, с. 84]. Головною складовою мотиваційної діяльності є визначення людських потреб та активності. Також визначається трактування поняття «правова компетентність», що включає здійснення громадянської та соціальної діяльності, що пов'язано з реалізацією ідей демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей.

Друга педагогічна умова реалізується через опанування дисципліни вільного вибору «Правова компетентність у фахівців вищої освіти». Ця дисципліна передбачає отримання додаткових знань з права, а також проведення апробації методичного забезпечення, спрямованого на підвищення правової компетентності здобувачів.

У процесі реалізації третьої педагогічної умови відбувається використання різних педагогічних методів і форм для повноцінної імітації професійно-правових ситуацій у розвитку закладів освіти. Акцент робиться на створення реального середовища для реалізації конкретних освітніх цілей, завдань і вирішення проблем з метою забезпечення вирішення практичних завдань.

Реалізації четвертої педагогічної умови полягає у впровадженні інноваційних педагогічних технологій для здійснення самовдосконалення та саморозвитку. Під час реалізації педагогічної умови необхідно використовувати особистісно орієнтовані ігрові технології, зокрема, дидактичні, ділові та рольові ігри. А також впроваджують особистісно орієнтованні технології – як групові дискусії («круглий стіл», дебати, естафета, «акваріум»), діалогічні

лекції тощо.

Отже, висвітленні педагогічні умови стануть запорукою позитивної мотивації до формування правової компетентності в здобувачів вищої освіти з саморозвитком і самовдосконаленням.

Впровадження дисципліни вільного вибору «Правова компетентність у фахівців вищої освіти» та застосування методів, форм, відтворення реальних умов праці, розвиток професійно-правових компетентностей, використання інноваційних педагогічних технологій та виконання самовдосконалення і саморозвиток дозволить підготувати майбутнього фахівця на високому рівні до формування правової компетентності.

**Список використаних джерел:**

1. Про освіту : Закон України від 5.09.2017 №2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 21.09.2022).

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

3. Овсієнко Л. Компетентнісний підхід до навчання: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 2. С. 82–87.

**Родік Т. П.**,
*старший викладач,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

## ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ – МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Україна як демократична, правова і соціальна держава закріпила в Основному Законі положення про те, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю.

Відповідно таке положення закріплюється головним обов'язком держави щодо утвердження та захисту прав і свобод людини і громадянина.

В сучасному світі охорона та захист прав і свобод людини та громадянина можлива лише за належним чином урегульованої та ефективно діючої системи їх захисту. До того ж охорону та захист прав і свобод людини і громадянина не можливо уявити без міжнародно-правових гарантій, які є різновидом юридичних гарантій і становлять систему загальновизнаних принципів і норм, що врегульовують сферу забезпечення прав і свобод окремих індивідів та соціальних спільностей, а також міжнародних установ і організацій, котрі наділені відповідними функціями та повноваженнями.

Приєднання України до Європейського Союзу (ЄС) є суттєвим кроком нашої держави до євроінтеграції, що зобов'язує прийняття на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, зокрема і щодо поваги та захисту прав людини. Входження України до європейського простору передбачає виконання Копенгагенського та Мадридського критеріїв, що стосуються стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав і свобод людини.

Реальним центром усіх процесів впливу права є індивідуальні форми буття особистості, в діяльності яких реалізується зміст права [1, с. 13].

Варто наголосити, що Конституція України (КУ) містить змістовні норми та широкий перелік прав і свобод людини і громадянина. Це засвідчує людиноцентристську позицію нашої держави. Ст. 3. Конституції України визначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність [2]. Дані конституційні положення не лише декларуються, вони мають реалізовуватись за допомогою певних механізмів.

Конституційні права і свободи закріплені в Конституції України та інших національних законодавчих актах. Конституція створює основу юридичного захисту основоположних прав та свобод людини

і громадянина в нашій державі на національному рівні і водночас забезпечує імплементацію принципів і норм міжнародного права, що стосується захисту прав людини, у національну правову систему.

Кожна сучасна держава з демократичною формою правління на рівні національних конституцій та інших нормативно-правових актів закріпила права, свободи й обов'язки людини та громадянина, механізми їх реалізації та захисту [3, с. 32].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 8 КУ норми Конституції України є нормами прямої дії, гарантується звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України. Ст. 55 КУ гарантується захист прав і свобод людини і громадянина в суді [2].

Наявність та функціонування дієвих механізмів реалізації, гарантування та захисту прав людини є ознакою правової держави.

Право на захист може бути реалізоване за допомогою національного (з певними особливостями для кожної країни) та міжнародного (є однаковим для всіх незалежно від національності та громадянства) законодавства про механізми захисту прав людини.

Взятий більшістю держав курс на демократизацію та європейський розвиток громадянського суспільства зумовлює прийняття на міжнародному рівні великої кількості нормативно-правових актів, які встановлюють права людини і механізм їх захисту.

Право на судовий захист є невід'ємною обов'язковою складовою частиною суб'єктивного права особи, яке можна реалізувати безпосередньо або через діяльність уповноважених державних органів чи організацій. Судовий захист є пріоритетною юридичною гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина, що в нашій державі закріплена на конституційному рівні.

Ч. 1. ст. 55 Основного Закону визначає: «Права та свободи людини і громадянина захищаються судом» [2].

Попри детальне закріплення правових гарантій держави в охороні та захисті прав і законних інтересів особи на справедливий суд як на національному так і на міжнародному рівні, практична

реалізація таких гарантій пов’язана з низкою фактичних перешкод. Це пояснюється тим, що судова система будь-якої країни має певні граничні можливості щодо кількості справ і матеріалів, які вона фізично здатна опрацювати, забезпечивши при цьому всім зацікавленим суб’єктам справедливе і належне судочинство [4, с. 117].

Ч. 3. ст. 55 КУ передбачено, що кожен після використання всіх національних засобів правового захисту має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [2], що безпосередньо передбачає і звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

З прийняттям 17 липня 1997року Закону України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [5]. Україна повністю визнає на своїй території дію ст.46 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року щодо визнання обов’язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Наша держава після ратифікації Конвенції взяла на себе зобов’язання щодо гарантування та захисту прав і свобод громадян, передбачених даним документом. Отож, у разі порушення Україною своїх зобов’язань її громадяни та зареєстровані на її території юридичні особи, вичерпавши національні засоби правового захисту, на національному рівні мають право звернутися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав і свобод, що проголошені у Конвенції та додаткових протоколах до неї, дотримавшись вимог. Зокрема, Європейський суд з прав людини приймає до розгляду таку заяву лише у тому випадку, коли вона відповідає умовам прийнятності – критеріям, за якими визначається прийнятність заяв, встановленим у ст. 35 Конвенції про захист прав і основоположних свобод.

Європейська правозахисна система стала новим механізмом гарантування захисту прав людини. Право на звернення до Європейського суду з прав людини стало принципово новим, що відрізняє компетенцію цього органу від інших міжнародних органів, котрі розглядали спори лише між державами.

Найпоширенішими причинами скарг є порушення права на справедливий судовий розгляд, адекватне та своєчасне виконання судових рішень (ст. 6 Конвенції), незаконне затримання або позбавлення волі (ст. 5 Конвенції), спори про право власності, невиплата заробітної плати, жорстоке поводження (ст. 3 Конвенції) та ін. Що стосується невиконання судових рішень, то Європейський суд з прав людини 15 жовтня 2009 року прийняв перше «пілотне» рішення щодо України у справі «Юрій Іванов проти України» (набуло чинності 15 січня 2010 року), у якому від зобов'язав Україну протягом року розробити механізм забезпечення компенсації за невиконання або затягування виконання рішень українських судів відповідно до принципів Конвенції [6, с. 69].

За даними Департаменту з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини, станом на 31 грудня 2020 року Україна посідала третє місце. Зокрема, на розгляді в Європейському суді перебувало загалом 62000 справ проти держав-сторін Конвенції, з них 10400 справ – проти України, що складало 16,8% від загальної кількості справ. При цьому, станом на 1 січня 2021року 7898 справ стосувалося порушення прав заявників в Автономній Республіці Крим та на тимчасово окупованій території Луганської та Донецької областей [7].

У цій ситуації простежується систематичне порушення прав та свобод людини, що свідчить про недосконалість та неефективність механізму їх захисту. З огляду на це особливої уваги потребують проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю, недовіри суспільства до влади.

Проте стверджувати про відсутність активності держави в цьому напрямі не можна. Важливим кроком у цьому напряму стало утворення Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з

прав людини. Її діяльність сприяє ефективній взаємодії органів державної влади щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини проти України, а також вирішенню системних і структурних проблем, констатованих у рішеннях ЄСПЛ. Також були розроблені законопроекти щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Отже, завдяки злагодженій роботі Уряду Комітет Міністрів Ради Європи припинив нагляд за виконанням 1129 рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України. Також було схвалено «Національну стратегію розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022р.» та План заходів щодо її реалізації. Значимим у сфері виконання рішень ЄСПЛ стало ще й створення та запуск для користування україномовного інтерфейсу бази даних Європейського суду з прав людини HUDOC [8].

На тлі війни в Україні та за запитом, що був отриманий від Уряду України 24 лютого 2022 року, щодо «призупинення розгляду усіх заяв проти України до подальших розпоряджень», Європейський суд з прав людини вирішив вжити низку заходів, що відтепер застосовуються в усіх справах стосовно України до подальшого розпорядження [9].

Згодом Європейський суд з прав людини вирішив переглянути заходи, застосовані щодо справ з участю України з моменту агресії Російської Федерації проти нашої держави та повернення в деяких аспектах до нормального розгляду таких справ з 1 вересня 2022 року. Опрацювання справ було відновлено, для справ, що знаходяться на розгляді, встановлені нові часові обмеження, поступово відновились повідомлення і публікації про вироки та рішення.

Як і національні, так і міжнародні юридичні гарантії щодо захисту прав і свобод людини і громадянина мають одну мету та завдання, що їх взаємопов'язує та взаємодоповнює. Такі гарантії є ключовим елементом механізму захисту прав і свобод громадян України.

**Список використаних джерел:**

1. Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. Проблеми сучасної конституціоналістики : навч. посіб. / за заг. ред. А. Р. Крусян та А. А. Єзерова. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 523 с.

2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.09.2022).

3. Пащенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства. *Право України.* 2006. № 4. С. 32–35.

4. Башкатова В. В., Світличний О. П. Роль адміністративного права України у захисті прав і законних інтересів людини і громадянина : монографія. Київ : Компрінт. 2016. 203 с.

5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 року №475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80 #Text 9 (дата звернення: 20.09.2022).

6. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. №2. С. 56–70.

7. Департамент виконання постанов Європейського суду з прав людини: вебсайт. URL:https://www.coe.int/ru/web/execution (дата звернення: 22.09.2022).

8. Ліщина Іван Виконання рішень ЄСПЛ – визначальний чинник забезпечення прав та основоположних свобод людини. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ivan-lishchina-vikonannya-rishen (дата звернення: 22.09.2022).

9. Заходи, що застосовні до справ, в яких Україна є Державою-відповідачем чи Державою-заявником, у зв'язку із збройним нападом в лютому 2022 року. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Press_release_Measures_UKR.pdf (дата звернення: 22.09.2022).

**Фицик І. Д.**,
*кандидат філософських наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*
**Фицик Л. А.**,
*кандидат історичних наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

# ДОКТРИНА ГЕДРОЙЦЯ-МЕРОШЕВСЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2022 РР.

«Ми боїмося росіян.
Ми боїмося росіян не на полі бою,
бо ще відносно недавно ми здобули
над ними серйозну перемогу.
Ще живуть серед нас люди,
які брали участь у битві під Варшавою 1920 року.
Ми боїмося російського імперіалізму,
російських політичних планів».
*Ю. Мерошевський*

Минуло понад сорок шість років після смерті одного з найбільших польських політичних мислителів XX століття, головного публіциста емігрантської «Культури» Юліюша Мєрошевського. Його прогнози й постулати щодо польської східної політики, як і раніше, дають поживу для роздумів.

У пам'яті нащадків Юліюш Мєрошевський залишається в тіні Єжи Ґєдройця. 2016 року сорокова річниця його смерті пройшла на батьківщині майже непомітно. Тим паче невідомий він на схід від Польщі [1, с. 1].

Доктрина Ґедройця-Мєрошевського – геополітична доктрина, модифікувавши та демократично переосмисливши ідеєю Міжмор'я, була виявом геополітичної думки інтелектуалів польської еміграції після Другої Світової, базувалась на об'єднанні в тісний політичний і

економічний союз Польщі, України, Литви, Білорусі та спільному протистоянні російській імперській загрозі.

Дана концепція отримала широку підтримку інтелектуалів багатьох країн світу, але викликала жорстку критику прихильників польського імперіалізму та проросійських поляків. Вона вперше була оприлюднена на сторінках популярного польського емігрантського журналу Kultura (1947–2000). В сьогоденні дана концепція справляє значний вплив на зовнішню політику демократичної Польщі після 1989 року [7].

Ім'я Єжи Ґедройця, а тим більше Юліуша Мерошевського мало знані в Україні. Однак саме Гедройцю ми маємо завдячувати введенням у науковий та публіцистичний обіг терміну «розстріляне відродження», назвавши так антологію української літератури. На шпальтах легендарного часопису «Культура», редакторами якого були Ґедройць та Мерошевський публікувалися твори українських письменників, у тому числі й ті, які не могли бути опубліковані в СРСР. Та саме на сторінках «Культури» відбулося переосмислення польської східної політики, висновком якого стало просте й зараз уже очевидне твердження – без вільної України не буде вільної Польщі. Ця думка влилася в концепцію УЛБ (Україна – Литва – Білорусь), яка багато років була ключовою у польсько-українських відносинах.

У студентські роки Ґедройць, ставши редактором кількох молодіжних часописів, паралельно працював у міністерствах сільського господарства та промисловості і торгівлі і тоді вперше зацікавився українським питанням.

На прохання Міністерства закордонних справ Польщі, Ґедройць започаткує часопис «Схід» почав налагоджувати контакти з тогочасною українською інтелектуальною елітою, зокрема, ідеологом українського націоналізму Дмитром Донцовим.

У передвоєнний час Ґедройць, з одного боку, був прибічником незалежності України за Збручем, з іншого – вважав, що на сході Польщі потрібна сильна українська автономія. Він вірив у можливість створення стабільної багатонаціональної Польщі, різко

критикував тодішню внутрішню політику держави стосовно українських етнічних територій.

Початок Другої світової війни і чергова втрата Польщею державності стали для Ґедройця особистою трагедією.

Отримавши призначення секретарем посла Польщі в еміграції, згодом Ґедройць виїхав до Туреччини, де очікував призову до польської армії, після чого в Палестині приєднався до Карпатської стрілецької бригади. Є. Ґедройць брав участь у Лівійській кампанії і боях у Тобруку, пізніше працював у бюро пропаганди, де познайомився з багатьма своїми майбутніми співробітниками в «Культурі».

Ще під час війни Єжи Ґедройць, зважаючи на її перебіг та політичні наслідки, розумів важливість заснування незалежного польського видання.

У післявоєнний час у Римі він з однодумцями відкриває друкарню і саме там у нього виникає ідея створити часопис «Культура».

Втім, спроба вийти на італійський ринок була невдалою, що спонукало до переїзду в Париж, де «Культура» доволі швидко набула популярності серед численної польської еміграції, противників комуністичної окупації, питання повернення східних територій для того покоління поляків було очевидним і не підлягало сумніву. Чимала частина польської еміграції або походила, або мешкала до війни саме на тих східних територіях, і для них питання їх повернення до складу Польщі було не лише питанням політичним, а й особистим [2, с. 9–16].

Нові геополітичні реалії спонукали Ґедройця до нової візії східного питання. У 1952 р. на шпальтах «Культури», яка була на той час уже авторитетним і популярним польським емігрантським виданням, з’являється лист ксьондза Маєвського, у якому він, зокрема, пише: «Так як ми, поляки, маємо право на Вроцлав, Щецин, Гданськ, так литовці слушно хочуть повернути Вільно, а українці – Львів. Історичні доводи показують, що ці міста ніколи не були насправді польськими. Литовці ніколи не забудуть про Вільно, і доти

не буде згоди між нами, поки не оддамо їм Вільно. З іншої сторони, українці не подарують нам Львову. Коли дійде до третьої світової війни і до потенційної поразки Радянської Росії, наші апетити на Львів та Вільно мають остаточно зникнути. Нехай литовці, котрі переживають долю ще гіршу, ніж ми, тішаться своїм Вільно, а у Львові нехай майорить синьо-жовтий прапор. Ми ж звернемо увагу на Вроцлав, Гданськ, Щецин і будуймо Польщу на її власній території. Тоді напевно наші сусіди зі сходу і півночі обрадують нас довірою. При співпраці з Україною та Литвою Федерація центрально-східної Європи стане доконаним фактом» [3, с. 158–159].

Цей лист спровокував лавину листів-протестів, звинувачень у зрадництві на адресу редакції «Культури». У відповідь на листи-протести наступного року редакція пише: «Польща може відновити й утримати незалежне існування лише в рамках усієї федералізованої Європи. Ми твердимо, що право участі в майбутньому європейському федеративному союзі мають не лише нації, що мали незалежні держави у 1939 р., а й українці та білоруси. З огляду на загрозу російського імперіалізму, нинішню та майбутню, виникнення незалежної України та її участь у європейському федеративному союзі є для Польщі справою першорядного значення» [ 6, с. 161–162].

Єжи Ґедройць у ті часи активно співпрацював з представниками української еміграції. Серед них був Богдан Осадчук, який на довгі роки став одним із основних авторів «Культури». Наприкінці 1950-х у Ґедройця виникла ідея видати антологію української літератури 1917—1933 рр.: «Згодом, коли я шукав людину, щоб зробити антологію сучасної української літератури, то попрохав Шевельова, видатного українського історика літератури, вказати мені компетентну особу. Він направив мене до Лавріненка, який дуже ретельно її підготував. Після оприлюднення «Розстріляного відродження» Академія наук Радянської України видала книжку, яка полемізувала з цією антологією. У середині вісімдесятих «Сучасність» здійснила нове видання «Розстріляного відродження» на «біблійному» папері, яке у великій кількості переслала в Україну. Ця книжка відіграла доволі велику роль. Між іншим, це спричинило

збільшення у «Культури» передплатників-українців, особливо в Канаді. Насамперед, вона вплинула на виникнення важливої поетичної групи так званих шістдесятників» [7].

До антології, впорядкованої Лавріненком і виданої на кошти Ґедройця у 1959 р., увійшли твори, зокрема, П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, М. Хвильового, М. Куліша, Л. Курбаса та інших. Видання антології стало однією з найважливіших подій української літератури XX ст. [2, с. 24–25].

Паралельно на шпальтах «Культури» відбувалося переосмислення польської східної політики і, зокрема, польсько-українських відносин.

У 1973 р. виходить стаття багатолітнього друга Ґедройця, журналіста Юліуша Мєрошевського під назвою «Польська «Ostpolitik», у якій він закликає дивитися на Радянський Союз не як на моноліт, а як на безліч так само, як Польща, поневолених народів. Мєрошевський пише: «Якщо ми визнаємо, що Радянський Союз не може дозволити собі жодної лібералізації, адже розпадеться, – очевидно, що будь-які розмови з СРСР не можуть довести до поліпшення ситуації в Польщі. Якщо так – маємо об’єднувати наші зусилля і сподівання з тими народами, котрі, як і поляки, борються за незалежність, хоча й знають, що не домовляться про незалежність із радянською владою» [4, с. 185].

У такій ситуації Мєрошевський стверджує, що необхідною умовою боротьби за незалежність Польщі є об'єднання зусиль з українцями, натомість ідея повернення Львова розділить ці два народи, а отже, ця ідея шкодить боротьбі за незалежність як Польщі, так і України.

У статті «Російський польський комплекс та простір УЛБ» він констатує, «що історично як імперія Польща програла Росії, а отже, треба обирати іншу стратегію повернення незалежності й розбудови Польщі та Східної Європи загалом» [5, с. 206]. Ю. Мєрошевський пропонує термін УЛБ, тобто простір, на якому розташовані Україна, Литва та Білорусь, і вважає цей простір ключовою територією для польсько-російських відносин із дуже простої причини: хто володів

цим простором, був імперією, відповідно – опонент був сателітом. Звідси треба зробити все, аби Росія перестала володіти простором УЛБ, а для Польща має відмовитись від імперських амбіцій, визнати і підтримати незалежність України, Литви та Білорусі.

Мєрошевський пише: «Українці, литовці та білоруси у XX ст. не можуть бути пішаками в історичній польсько-російській грі. Маємо шукати контактів і порозуміння з росіянами, готовими визнати повне право українців, литовців, білорусів на самовизначення, і, що так само важливо, маємо самі відмовитись раз і назавжди від Вільна, Львова і з будь-якої політики чи планів, котрі мали б ціллю встановити сприятливу кон'юнктуру для нашої переваги на Сході коштом вище вказаних народів. Маємо зрозуміти, що кожен імперіалізм є злом, як польський, так і російський – як реалізований, так і потенційний, очікуючий кон'юнктури» [5, с. 207].

Є. Ґедройць вважав ідею УЛБ найбільшим доробком у житті Юліуша Мєрошевського і квінтесенцією ідей його ж про незалежну Україну. Юліуш Мєрошевський не дожив до реалізації «Концепції УЛБ» (рік смерті 1976). Вкорінення у свідомості інтелектуальної частини польського суспільства його ідей дозволило отримати у 1990 р. таку бажану реальну незалежність Польщі, але проводити політику, спрямовану на підтримку незалежності України, адже саме Польща стала першою країною у світі, що визнала її державний суверенітет.

Єжи Ґедройць дожив до 2000 р. і до останніх днів займався українською тематикою. Він пропагував ідею створення польсько-українського університету, протестував проти необхідності впровадження візового режиму між Польщею та Україною, а коли в Парижі було опубліковано низку матеріалів, що звинувачували Симона Петлюру в злочинах, Єжи Ґедройць, якому було вже за 90 років, демонстративно приніс квіти на могилу Петлюри та ініціював зйомки про нього документального фільму [7].

Події російсько-української війни 2014 – 2022 рр. підтвердили правильність пророчої візії доктрини Гедройця-Мерошевського. Братня підтримка українського народу поляками є одним з

фундаментальних чинників, що допомагають Україні успішно протистояти варварській навалі, а також вибудовувати спільне майбутнє у цивілізованій європейській сім'ї.

**Список використаних джерел:**


1. Адамський Л. Похвала здоровому глузду: Польща, Росія й Україна очима ідеалістичного реаліста. *Нова Польща.* 2019 22 листопада.
2. Бердиховська Б. Україна в житті Єжи Гедройця та на шпальтах паризької «Культури» / Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ : Критика», 2005. С. 9–32.
3. Маєвський Ю. З. Лист до редакції «Культури» / Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ: Критика, 2005. С. 157–159.
4. Мерошевський Ю. Польська «Ostpolitik» / Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури». Київ : Критика, 2005. С. 179–194.
5. Мерошевський Ю. Російський польський комплекс та простір УЛБ / Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури» Київ : Критика, 2005. С. 195–209.
6. Непорозуміння чи дешевий патріотизм / Простір свободи. Україна на шпальтах паризької «Культури» Київ : Критика, 2005. С. 161–164.
7. Шевченко О. Архітектор польсько-українських відносин. *Дзеркало тижня*. 2017. 17 листопада.

**Фуркало В. С.**,
*кандидат філософських наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*
**Фуркало В. І.**,
*кандидат філософських наук, доцент,*
*Уманський державний педагогічний*
*університет імені Павла Тичини*

# ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ХАСИДИЗМУ

Історія хасидського руху постає доволі складною і неоднозначно трактованою з огляду як на особливості його появи та формування, так і на ті різновиди, яких з часом набуває цей феномен. Нині проблемою є класифікація хасидизму. Безумовно, що варто згадати в цьому відношенні деяких дослідників, для яких проблема класифікації хасидського віровчення втрачає актуальність. Їх аргументи, як правило, зводяться до акцентуації на містичності цього різновиду єврейської традиції. Містицизм, властивий хасидизму, руйнує його історичне підґрунтя. Іншими словами, містика апелює до вічності, але не до історії. Можливими є й інші аргументи на користь неважливості класифікації хасидизму.

Так, зокрема, З. Крупицький у своїй праці «Хасидизм, його походження, філософська сутність та культурно-історичне значення» (1912) свідомо уникає диференціації хасидського руху на тій підставі, що основоположні ідеї вчення благочестивих «цілком правильно» відображаються у концепціях наступників Бешта [1, с. 6]. Більше того, єврейський дослідник наполягає навіть на ідентичності поглядів Шнеура Залмана (раціоналістичний варіант хасидизму) з уявленнями першопочаткового хасидизму. Проте зауважимо, що З. Крупицький виділяє окремо вульгарний цадикізм як форму виродження хасидизму як такого.

Варто відзначити, що ідеї та уявлення хасидів поширювалися в певному територіальному ареалі (Польща, Україна, Литва, Білорусія), їх було започатковано у визначеному історичному часі – другою

третиною XVIII століття. Постає питання виявлення історичної локалізації хасидизму часів Бешта і його подальших численних різновидів. Наскільки ж оптимальним видається розрізнення саме історичних етапів формування та розгортання хасидизму? Щоб відповісти на ці питання, звернемося спочатку до наявних в дослідницькій літературі найважливіших класифікацій хасидського руху.

Відомий єврейський дослідник С. Дубнов у своїй статті «Вступ до історії хасидизму» (1888) виділяє два основні етапи, які подаються ним у діахронному аспекті. Звідси, на його думку, необхідно визнати окремими етапами історію хасидизму XVIII століття та історію хасидизму у XIX столітті. При цьому етап зародження та формування хасидського руху прив'язується С. Дубновим до XVIII століття, а етап утвердження хасидизму в єврейському світі як опозиції рабінізму до XIX століття. Кожен з цих етапів має свої періоди, які, за словами С. Дубнова, «теж встановлено самим плином подій» [2, с. 14].

У зв'язку з цим історія хасидизму XVIII століття розкладається у нього на такі три послідовні періоди. Період перший (виникнення хасидизму) включає життя і діяльність Ізраїля Бешта. Хронологічні межі цього періоду – з 1730 року по 1760 рік, тобто, від початку діяльності Бешта і до його смерті. Період другий (виникнення цадикізму) охоплює життєдіяльність найближчого спадкоємця Бешта, Бера Межеричера та утворення ієрархії хасидського духовенства – цадиків. У хронологічному відношенні цей період датується 1760–1773 роками. Період третій – це боротьба проти хасидів і остаточний розкол. Цей період характеризується у С. Дубнова поширенням хасидизму з Польщі у Литву; утворенням численних хасидських центрів, різноманітних фракцій; боротьбою благочестивих з рабинами, кагалом та урядом тощо. Хронологічними межами цього періоду є 1773–1801 роки. 1801 року уряд остаточно звільняє від арешту визначного лідера литовських хасидів Шнеура Залмана. Водночас рабини припиняють боротьбу проти своїх опонентів.

У праці «Історія хасидського розколу» (1890) С. Дубнов

вдається навіть до диференціації цього третього періоду, виділяючи три епохи. Перша (1772–1780) відкривається жорстокими гоніннями на хасидів у Литві й започатковує розкол. Друга (1780–1796) характеризується надзвичайним посиленням і поширенням хасидської секти і цадиків, а також появою хасидської літератури. Третя (1796–1801) охоплює собою події ідейної і політичної сутички між хасидами і мітнагідами, які завершують розкол [3, с. 89–90].

Слід додати, що у вищезазначеній статті С. Дубнов пропонує ще одну класифікацію хасидського руху відповідно з його територіальним ареалом поширення і етнічними особливостями сприйняття. У зв'язку з цим відомий єврейський історик виділяє три головні течії чи, його словами, «три головні галузі хасидизму», які розрізняються між собою «як за своїм внутрішнім характером, так і за зовнішньою долею» [4, с. 20]. Відповідно, на його думку, слід визнати наявність таких різновидів хасидизму, як: а) польсько-галицький (західний); б) український (волино-подільський, південний) і в) литовсько-білоруський (північний).

Видатний єврейський філософ Г. Шолем у своєму дослідженні «Основні течії в єврейській містиці» виділяє два історичні етапи в розвитку хасидського руху. Перший з них, названий ним героїчним (1760–1810), пов'язується з життєдіяльністю Бешта і його найближчих прихильників. Його характерною рисою є, словами автора, «дух ентузіазму» [5, с. 174]. Пізніший період (з 1810 року) пов'язується з діяльністю цадиків і їх династій. Подібну диференціацію хасидського руху, запропоновану Г. Шолемом, слід сприймати вкрай умовно з огляду на її надмірну поверховість. Утім, з іншого боку, Г. Шолем намагався поєднати містичну імпульсивність хасидизму як певною мірою трансісторичного явища з реаліями історичного процесу.

З інших класифікацій хасидизму привертає до себе увагу також класифікація, запропонована Т. Гейлікманом. Єврейський історик, можливо, дещо сумбурно і невиразно стверджує у своїй праці «Історія суспільного руху євреїв в Польщі і Росії» (1930) про наявність своєрідних «редакцій хасидизму». На його думку, слід

виділяти: а) хасидизм часів Бешта; б) хасидизм часів Дов-Бера і в) цадикізм.

Вищенаведені класифікації хасидського руху або видаються надто поверховими (Г. Шолем, Т. Гейлікман), або надмірно пов'язаними з історією протистояння традиційності та єретичності в єврейському русі на фоні змін внаслідок соціально-політичної боротьби в суспільстві (С. Дубнов). Звідси, якщо вдаватися до прискіпливої диференціації хасидського руху і виділення в ньому певних строго визначених і зафіксованих датами історичних етапів його становлення і розгортання, втрачається ідейна спорідненість і водночас специфіка деяких напрямів і шкіл хасидизму. З іншого боку, надто обтяжливою буде історична та суспільна детермінованість багатьох подій, пов'язаних з поширенням «вчення благочестивих» та його подальшим утвердженням.

Тому, на нашу думку, слід виявити лише найважливіші віхи, прив'язані до дат чи до десятиліть, які фіксують саме динаміку хасидського руху і які є відправними пунктами формування та розповсюдження того чи іншого його різновиду. Тобто, спробуємо поєднати ідейний потенціал хасидизму з історичним фоном його функціонування. В подальшому викладі ми беремо до уваги важливість тих чи інших дат в історії хасидизму (водночас зважимо на пов'язаність деяких важливих подій з розподілами Польщі).

Унаслідок цього особливо помітними в історичному ракурсі хасидського руху виявляються такі віхи:

| | | |
|---|---|---|
| 40–50-ті роки XVIII століття | – | проповідницька діяльність Бешта в єврейських містечках Подолії і Галичини; Меджибож (Подолія) стає центром поширення хасидських ідей; |
| 1760 рік | – | смерть Баал-Шем-Това; його спадкоємцем стає Дов-Бер з Межерича; |
| 60-ті роки XVIII ст. | – | функціонування хасидського гуртка в м. Межерич (Волинь); |
| 1766 | – | розпочинається пожвавлене паломництво в Межерич; |

1772 – перший розподіл Польщі між Росією, Австрією і Прусією (до Росії відійшли землі Білорусії і Литви; до Австрії – Галичина і Лодомерія; до Прусії – частина Великої Польщі);
смерть Дов-Бера, початок децентралізації хасидського руху;
розпочинаються віленські гоніння на хасидів (поява перших послань), що знаменують собою релігійний розкол в єврейському світі;
проголошення херемів в Бродах, Бресті, Гродно, Пінську;
р. Леві-Іцхак змушений покинути м. Пінськ;

1777 – хасиди на чолі з р. Менделем Вітебським оселяються в Палестині (у Ифаті і Тиверії);

1780 – виходить з друку у м. Корець перша публікація хасидського віровчення («Толдот Яаков-Йосеф»);
диспут брестського рабина Абраама Каценеленбогена з рабі Леві-Іцхаком у Варшаві;

1781 – віленські хереми; обнародування прокламацій проти хасидів (зокрема, на ярмарці в Зельві);
Шнеур Залман здобуває визнання серед хасидів Литви і Білорусії;
розпочинається антихасидський рух в Білорусії;

1784 – з'їзд рабинів в Могилеві-на-Дніпрі проголошує сектантів, в тому числі і хасидів, поза законом;

1788 – публікація у Львові книги «Солодкість Елімелеха»;

1792 – публікація знаменитої збірки «Заповіт Бешта»;

1793 – другий розподіл Польщі (до Росії відходять Волинь, Подолія, землі західної Білорусії і Литви);
усі знайдені на той час екземпляри «Заповіту Бешта» урочисто спалюють у м. Кракові;

1796 – останній відчайдушний акт боротьби рабинів проти хасидів (відозви Віленського Гаона, його апеляція до російського уряду); публікація у Славутах знаменитої книги «Танія» Шнеура Залмана;
третій розподіл Польщі;

1797 – смерть Віленського Гаона; віленський губернатор Фрізель забороняє кагалам проголошувати хереми;

1798 – арешт Шнеура Залмана, його перебування в Петропавловській фортеці, виправдання на суді й звільнення;
публікація книги Іцхака-Леві з Бердичева «Святість Леві»;

1798–1799 – поїздка рабі Нахмана у Палестину;

1800–1801 – арешт Шнеура Залмана вдруге, перебування у Петропавловській фортеці, «прощення» та звільнення у зв’язку зі зміною політичної ситуації;

1810 – рабі Нахман Брацлавський оселяється в Умані, його останні дні та смерть;

1827 – арешт р. Ісраеля з Ружина;

1839 – незвичайна подія в м. Коцьку; бунт рабі Менахема Мендла;

1813–1916 – централізація хабадського хасидизму в м. Любавині (функціонування школи любавическоого ребе);
публікація книги Іцхака Брейтера «Порядок дня» (систематизація вчення брацлавського хасидизму);

1940 – центром хасидського руху ХаБаД стає м. Нью-Йорк.

Вищезазначені дати виявляються вузловими в історії хасидського руху і деякі з них тією чи іншою мірою є важливими в аспекті з’ясування т. зв. концептуальних форм хасидизму. Під концептуальними формами хасидизму ми розуміємо більш-менш

систематизовані доктринальні й культові особливості, характерні для певних його різновидів, які пов’язані з діяльністю якогось проповідника чи цадика.

Історія хасидського руху відображається в особистостях його основних представників, які поширювали свої ідеї, локалізуючись в певному центрі. Можливо, в цьому відношенні слушним є зауваження Г. Шолема, згідно з яким у хасидів «особистість займає місце доктрини й те, що в результаті цієї зміни втрачалося в раціональності, вигравалося у афектації» [6, с. 184]. При цьому харизматичний дар і діяльність проповідників і цадиків, пов’язана з актуалізацією цього дару, виявляються тими основними імпульсами, тими стрижневими моментами, які багато в чому сприяли оформленню того чи іншого різновиду хасидизму. Щодо цього показовими є підходи до розуміння історичного поступу хасидського руху, запропоновані, наприклад, С. Городецьким і Е. Візелем. Йдеться про розкриття хасидизму в аспекті виявлення споглядальницько-мислительних парадигм, втілених в образах найважливіших його представників.

У зв’язку з цим історію хасидського руху доцільно розглядати як процес становлення і розгортання важливих ідейних різновидів, які, з одного боку, є логічним наслідком, послідовним виповненням вчення Бешта, а з іншого, – набувають своїх оригінальних рис, які виявляються через інтерпретацію вчення благочестивих їх основними представниками.

Звідси, на нашу думку, можна виділити два етапи ідейного функціонування хасидизму:

а) етап становлення та формування;

б) етап розгортання чи розвитку, чи оформлення хасидської традиції. Етап становлення хасидизму репрезентований вченням Бешта і т. зв. хасидизмом магідім (проповідників). Його умовні хронологічні межі: 40-і роки – середина 70-х років XVIII століття.

Наступний етап – оформлення хасидської традиції є послідовною зміною й подекуди перекриванням таких основних концептуальних форм чи ідейних різновидів хасидизму, як:

– хасидизм р. Наума Чорнобильського і його послідовників (чорнобильська династія цадиків) (з середини 60-х років XVIII ст.);

– карлінський хасидизм (70-ті роки XVIII ст.);

– практичний цадикізм Елімелеха Лізенського і його послідовників (70 – 90-ті роки XVIII ст.);

– хасидизм р. Леві-Іцхака з Бердичева або бердичівський хасидизм (70-ті роки XVIII ст. – початок XIX ст.);

– школа Пшисхи (Пшисухи) (80-ті роки XVIII ст. – середина XIX ст.);

– литовський хасидизм чи ХаБаД-хасидизм, чи система р. Шнеура Залмана (з 80-х років XVIII ст.);

– жидачівський хасидизм (з 80-х років XVIII ст.);

– школа Ієхіеля Міхала Злочовського («П’ять книг священного писання»);

– вчення р. Нахмана Брацлавського чи брацлавський хасидизм (з 90-х років XVIII ст.);

– ружинсько-садогурський хасидизм (з початку XIX ст.).

Частина наведених концептуальних форм і досі не загубилися в історії, а й нині функціонують як ідейні парадигми єврейської духовності.

**Список використаних джерел:**

1. Крупицкий З. Н. Хасидизм, его происхождение, философская сущность и культурно-историческое значение. Киев : Тип. Лубковского, 1912. 59 с.

2. Дубнов С. М. Введение в историю хасидизма. *Восход.* СПб. 1888. Кн. 3. С. 3–18.

3. Дубнов С. М. История хасидского раскола. *Восход.* СПб. 1890. Кн. 2. С. 88–111.

4. Дубнов С. М. История хасидского раскола. *Восход.* СПб. 1890. Кн. 8. С. 3–20.

5. Шолем Г. Основные течения в еврейской мистике. Иерусалим : Библиотека Алия, 1989. Т. 2. 234 с.

6. Шолем Г. Основные течения в еврейской мистике. Иерусалим: Библиотека Алия, 1989. Т. 1. 303 с.

# АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНИХ НАУК

Матеріали
VIII Всеукраїнської наукової конференції
(м. Умань, 29 вересня 2022 р.)

*Видається в авторській редакції*

Підписано до друку 15.10.2022 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 4,06
Тираж 100 прим. Замовлення № 475

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Небесної Сотні 1/2
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com
vizavi003@gmail.com